

DETLEV W. BELLING – SZÜCS TÜNDE*

A német BGB kötelmi jogi szabályai

(Das Recht der Schuldverhältnisse des Bürgerlichen Gesetzbuchs)

Bevezetés

A következő tanulmány célja a német kötelmi jognak a magyar olvasó számára történő tömör és áttekinthető bemutatása. Mindezt úgy építjük fel a német polgári jog szerkezetére, hogy közben folyamatosan utalunk a magyar joghoz való hasonlóságokra vagy attól való eltérésekre. Ezzel célunk, hogy az olvasó által már ismert magyar joghoz viszonyítva könnyebben megértessük a német polgári jogot.

Mint minden polgári jognak, a németnek is a kötelmi jog a magja. A kötelmi jog is további két fő részre, általános és különös részre bomlik. Az általános részt (Allgemeines Schuldrecht) az első fejezetben mutatjuk be. Itt a kötelmi viszony tartalmával, a szerződés létrejöttével, a szerződésszegés eseteivel – lásd lehetetlenülés, hibás teljesítés, késedelmes teljesítés – és jogkövetkezményeivel, továbbá a szerződéses jogviszony keretein belül fizetendő kártérítéssel ismerkedhetünk meg. A kártérítésnél látni fogjuk, hogy a német jog a magyartól eltérően megkülönbözteti az ún. teljesítés helyetti és melletti kártérítést.

A második fejezetben taglaljuk a kötelmi jog különös részét (Besonderes Schuldrecht), amelyet további két területre, a szerződéses kötelmi viszonyokra és a törvényi kötelmi viszonyokra osztunk. A szerződés alapján létrejövő kötelmi viszonyokat (vertragliche Schuldverhältnisse) a minden szerződés alaptípusának tekinthető adásvételi szerződésen keresztül mutatjuk be. Ennél a résznél kitérünk az adásvételi szerződés természetére és létrejöttére, a főkötelezettségekre, a vevő jogaira fizikai vagy jogi hiba esetén, vagyis a rendelkezésére álló szavatossági és kártérítési jogokra, valamint röviden bemutatjuk a fogyasztási cikkek adásvételét (Verbrauchsgüterkauf).

Ezután, a 2.2 pontban következik a törvényi kötelmi viszonyok (gesetzliche Schuldverhältnisse), vagyis a magyar polgári jogban egyéb kötelemfakasztó tényállások néven ismert rész rövid ismertetése, ahol a jogalap nélküli gazdagodás és a német fele-

* DETLEV W. BELLING, Univ.-Prof. Dr. iur. Dr. h.c., M.C.L. (U. of Ill.), Potsdam, SZÜCS TÜNDE, Dr. iur., LL.M. (Universität Potsdam), Berlin.

lösségi jog, vagyis a szerződésen kívül okozott kártérítés szabályait szeretnénk részletesebben bemutatni.

1. A kötelmi jog (*Das Schuldrecht*)

A *kötelmi jog* (*Schuldrecht*) – a zárójel technikának¹ megfelelően – általános és különös részből áll. A magyar Polgári Törvénykönyvhöz hasonlóan az általános rész tartalmazza a minden kötelmi viszonyra vonatkozó szabályokat, a különös rész pedig az egyes szerződéses és törvényi kötelmi viszonyokat. A szerződési szabadság elvének érvényesülésében is hasonló a két jogrendszer, vagyis nincs típuskényszer, így a felek olyan szerződést is köthetnek, amelyre nincsenek speciális előírások, például a leasing- vagy faktoring szerződés.²

1.1. A kötelmi jog általános része (*Das Allgemeine Schuldrecht*)

A kötelmi jog *általános része* (*Allgemeines Schuldrecht*) a BGB 241. § és 432. §-ai között található, és magába foglalja a magyar Ptk-hoz hasonlóan a kötelmi jogviszonyok létrejöttéről, tartalmáról és megszűnéséről, az adós felelősségéről, a kötelmi jogviszonyt zavaró tényezőkről, a kártérítésről, az engedményezésről, a hitelezői késedelemről és a harmadik félnek a kötelmi jogviszonyban való részvételéről szóló szabályokat. A 2001-es kötelmi jogi reform folytán belekerült a BGB-be többek között a távollévők közötti és a hálózat kereskedelemre, illetve az általános szerződési feltételekre és a fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályozás is.³

Ez a folyamat a magyar jogalkotásban részben már végbement, részben az új Polgári Törvénykönyvtől várható, részben pedig továbbra is kormányrendeletben fogják szabályozni. Az általános szerződési feltételeket már az 1997-es módosítás beépítette a jelenlegi Ptk-ba, az új Ptk. viszont szigorításokat fogalmaz meg például a „gyengébb fél” védelmével vagy a fogyasztói szerződésekben alkalmazandó általános szerződési feltételekkel kapcsolatban. A fogyasztóvédelmi szerződésre vonatkozó szabályozás eddig is része volt a magyar Ptk. szabályainak, az új törvénykönyv viszont külön fejezetben taglalja, és a közösségi követelményekhez igazítja azt.⁴ A távollévők közötti szerződés és a

¹ A zárójeltechnika (*Klammertechnik*) a matematikát tekinti mintának, és a zárójel elé vonja azokat a szabályokat, amelyek a zárójelben lévő részekre vonatkoznak. A zárójeltechnika a BGB egészét végigkíséri, és a legalsóbb szinteken, a legapróbb szabályozásokban is megfigyelhető. Így sikerült elérni azt, hogy a BGB ne legyen túlon túl hosszú.

² EMMERICH, VOLKER, BGB § 311, *Rechtsgeschäftliche und rechtsgeschäftsähnliche Schuldverhältnisse*, in: *Münchener Kommentar zum BGB*, München, 2007, 1–5. szélszám.

³ HEINRICHS, HELMUT, *Einleitung*, in *Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch*: BGB Kommentar, München, 2011, 10. szélszám.

⁴ Sőt bizonyos esetben a közösségi követelményeknél szigorúbb szabályozást céloz meg. Például egy alapítvány, egyesület vagy mikrovállalkozás, amennyiben egy legalább közép vállalkozásnak számító vállalkozással köt szerződést, annak ellenére, hogy nem természetes személy, fogyasztónak minősül.

házaló kereskedelemre vonatkozó szabályok pedig az eddigi álláspont szerint továbbra is kormányrendelet formájában kerülnek szabályozásra.⁵

1.1.1. A kötelmi viszony tartalma (Der Inhalt von Schuldverhältnissen)

A kötelmi jogviszony tartalmának meghatározására a BGB 241. §-a kétféle kötelmi teljesítési kategóriát különböztet meg, egyrészt a teljesítési kötelezettséget (Leistungspflicht), másrészt a figyelembevételi vagy más szóval védelmi kötelezettséget (Rücksichtnahmepflicht, Schutzpflicht)⁶, előbbi a 241. § (1), utóbbi pedig a (2) bekezdéséből vezethető le. A *teljesítési kötelezettség* tartalma elsődlegesen a felek közötti megállapodásból következik, perelhető (klagbar), és valamely tevés vagy nemtevés (Tun oder Unterlassen) követelésére nyújt jogalapot a hitelezőnek (Gläubiger).⁷ A *figyelembevételi kötelezettség* arra kötelezi a kötelmi viszony résztvevőit, hogy a másik fél jogaival, jogilag védett javaival és érdekeivel kapcsolatban valamely cselekménytől tartózkodjon, vegye figyelembe annak jogos érdekeit, így például ha az eladó a vevő lakásába szállítja az árut, ne tegyen kárt a lakásban lévő értékeiben (például tükör, bejárati ajtó).

A teljesítési és figyelembevételi kötelezettség egymáshoz való viszonya hasonló a magyar polgári jogban a főkötelezettség és a mellék kötelezettségek viszonyához. A *főkötelezettség* (Hauptleistung) teljesítésére jött létre a szerződés, de például lakásbérlet esetén a bérlőt terhelik további *mellékkötelezettségek* (Nebenleistungen), például köteles túrni, hogy a bérbeadó a helyszínen ellenőrizze a bérlő joggyakorlását. Ettől meg kell különböztetnünk a *kísérő-kötelezettségeket*, amelyek a polgári jog általános magatartási szabályainak megtartására vonatkoznak az adott szerződés körében, például joggal való visszaélés tilalma vagy együttműködés követelménye. Ezeket viszont a törvény az egyes szerződésfajtáknál érthető módon nem sorolja külön fel.⁸

Emiatt és a felek közötti – a szerződés megkötésével kialakult – igen szoros kapcsolat miatt vált szükségessé a német polgári jogban a figyelembevételi kötelezettség intézményének kialakítása, hiszen a kötelmi jogviszony alanyai fokozott beavatkozási lehetőséggel (gesteigerte Einwirkungsmöglichkeiten) bírnak egymás jogilag védett javaiba (Rechtsgüter). A teljesítési kötelezettségre vonatkozó szabályozással ellentétben a figyelembevételi kötelezettségre vonatkozó jogokat nem lehet bírósági úton kikényszerí-

⁵ Az új Ptk. a kötelmi jogi szabályozásokon kívül jelentős változásokat vezet majd be a személyek joga, a családjog és az öröklési jog területén. Az új Ptk-ra vonatkozó szabályokat lásd részletesen a www.ujptk.hu honlapon.

⁶ A „Rücksichtnahmepflicht” kifejezésre nehéz a magyar jogi szaknyelvben hitelesen és jól hangzó szót találni. A „Rücksicht” magyarul figyelem, tapintat, a „Rücksicht nehmen” figyelembe, tekintetbe vesz. A „Rücksichtnahmepflicht” direkt fordítása, vagyis a figyelembevételi kötelezettség viszont igen idegenül hangzik a magyar nyelvben. Mégis ez fejezi ki leginkább ezen jogintézmény jelentését, és nem lenne helyes egy a magyar jogi szaknyelvben jobban hangzó, de a jogintézmény eredeti jelentését eltorzító szó, pl. tartózkodási kötelezettség használata.

⁷ ROTH, GÜNTER H., BGB § 241, *Pflichten aus dem Schuldverhältnis*, in *Münchener Kommentar zum BGB*, München, 2007, 90–92. számszám.

⁸ BÍRÓ GYÖRGY: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*. Miskolc, 2006, 250. p.

teni, viszont kártérítési igény alapján orvosolni lehet az ennek megsértéséből eredő problémákat.⁹

1.1.2. A szerződésszegésre vonatkozó szabályok (Das Recht der Leistungsstörungen)

A német kötelmi jog központi témája a 2001-ban megreformált szerződésszegés joga¹⁰, amely szabályozza, hogy *szerződésszegés* (Leistungsstörung) esetén a szerződésből következő teljesítési kötelezettségek milyen körülmények között szűnnek meg, melyik félnek maradnak még teljesítendő kötelezettségei, és hogy az adós kártérítést követelhet-e.

A német szerződésszegési jogban *négy* különböző kötelezettségszegési formát különböztetünk meg. Először is el kell határolni egymástól a – már fent említett – teljesítési kötelezettség [Leistungspflicht, BGB 241. § (1) bekezdés] és *figyelembevételi* illetve *védelmi kötelezettség* [Rücksichtnahme- bzw. Schutzpflichten, BGB 241. § (2) bekezdés] megszegését. A teljesítési kötelezettség megszegése további három kategóriára bontható, amelyek a lehetetlenülés, a késedelmes és a hibás teljesítés. Így jutunk el a négy különböző kötelezettségszegési formához.

Lehetetlenülről akkor beszélünk, ha egy tartós, áthidalhatatlan teljesítési akadály lép fel, amely akadály nyugodhat valóságos vagy jogi alapokon. Ezt a magyar jogban fizikai vagy jogi lehetetlenülésnek nevezünk. Ezzel ellentétben a *késedelmes teljesítésnél* a teljesítés alapvetően lehetséges, viszont az adós ezt nem a megállapodott időpontban teszi meg, például mert árukészletét nem töltötte fel időben. A *hibás teljesítés* pedig az jelenti, hogy az adós ugyan időben, de nem a tartozásnak megfelelően (wie geschuldet) teljesített, vagyis a teljesítés valamely hibában (Mangel) szenved.

Mivel különböző érdekek állhatnak fenn, mind a teljesítési kötelezettség megszűnésével, mind a kártérítési igénnyel kapcsolatban, a törvényhozó egy differenciált szabályozási rendszert alkotott.

1.1.2.1. A szolgáltatási, ellenszolgáltatási kötelezettség megszűnése (Das Erlöschen von Leistungs- und Gegenleistungspflicht)

A lehetséges jogkövetkezmények különbözősége miatt meg kell vizsgálni azt a kérdést, hogy milyen feltételek mellett szűnik meg a szolgáltatási és ellenszolgáltatási kötelezettség (Erlöschen von Leistungs- und Gegenleistungspflicht).

⁹ A figyelembevételi kötelezettség megszegése esetén csupán teljesítés melletti kártérítésre (Schadenersatz neben der Leistung) van lehetőség, hiszen ezen kötelezettség megszegése nem érinti a főszolgáltatás teljesítését, és más módon (például utólagos teljesítés) amúgy sem lehetne kikényszeríteni azt. A teljesítés melletti kártérítési szabályait lásd részletesen a 1.2.2.2. pontban.

¹⁰ A német kifejezés pontos magyar fordítása a „teljesítés zavarának joga” lenne, amely igen erőteljesen hangzik, és a magyar jogi szaknyelvbe nehezen besorolható. Ezért maradunk a magyar „szerződésszegés joga” kifejezésnél.

1.1.2.1.1. A lehetetlenülés (Die Unmöglichkeit)

Lehetetlenülés (Unmöglichkeit) esetén a teljesítésre nincs többé mód, a teljesítési kötelezettség ezért a törvény erejénél fogva megszűnik [BGB 275. § (1) bek.]. Főszabály szerint ugyanez vonatkozik a lehetetlenült teljesítéssel szemben álló ellenszolgáltatásra is, így például amennyiben az adásvételi szerződés teljesítése lehetetlenné válik, a vevő sem köteles megfizetni az adásvételi díjat. Bizonyos körülmények között viszont továbbra is fennáll az ellenszolgáltatásra való kötelezettség, ilyen többek között, ha a lehetetlenülésért az adós egyedül vagy túlnyomórészt felelős.¹¹

Érdekes különbség, hogy a magyar polgári jog elkülöníti a teljesítés végleges *megtagadását*, mint a szerződésszegés meghíúsulási módozatának önálló esetét,¹² az viszont a német jogban nem kap külön hangsúlyt. Bár a német polgári jog is taglalja, hogy mi a teendő a teljesítés megtagadása esetén, viszont azt nem nevezi meg külön kategóriaként. A német jogban, ha a kötelezett először megtagadja a teljesítést ugyan, de utána mégis teljesít, akkor az késedelemnek minősül, ha viszont véglegesen megtagadja a teljesítést, akkor az a lehetetlenülés kategóriájába esik.

1.1.2.1.2. Késedelmes teljesítés (Die Verzögerung der Leistung)

A *késedelmes teljesítésnél* (Verzögerung der Leistung) rendszerint mindkét fél érdekelt abban, hogy a szolgáltatások cseréje még megtörténjen, ezért az egymással szemben álló teljesítési kötelezettségek nem szűnnek meg automatikusan. A hitelezőnek viszont módjában áll, hogy a szerződéstől elálljon. Azért, hogy az adósnak – a hitelező elállási szándéka ellenére is – még egyszer legyen lehetősége a szolgáltatást teljesíteni (így az ellenszolgáltatásban is részesülni), a visszalépés először azon határidő lejártá után lehetséges, amelyet a hitelező a teljesítésre újból kitűz [BGB 323. § (1) bek.]. Bizonyos esetekben viszont nem szükséges ilyen határidő tűzése az elállás jogának gyakorlásához, így különösen, ha az adós a teljesítést egyértelműen és véglegesen megtagadja.

A BGB-vel szemben a Ptk. megkülönbözteti a kötelezetti (Ptk. 298-301/A. §-ok) és a jogosulti késedelmet (Ptk. 302-304. §-ok), és azok szabályait külön fejt ki.

1.1.2.1.3. A hibás teljesítés (Die Schlechtleistung)

A *hibás teljesítés* (Schlechtleistung) érdekviszonyai nem különböznek jelentősen a késedelmes teljesítés esetén fennállóktól. Ebből kifolyólag az elállásra vonatkozó szabályok igen hasonlóak, és szintén a BGB 323. §-a alatt találhatók. Hibás teljesítés esetén is kötelessége a hitelezőnek az adós teljesítésére megfelelő határidőt tűzni, mielőtt az a szerződéstől visszalépne.

A hibás teljesítés szabályai hasonlóak a két jogrendszerben. A magyar polgári törvénykönyv viszont mind a kötelezetti és jogosulti késedelem, mind a hibás teljesítés

¹¹ LÖWISCH, MANFRED/CASPER, GEORG, BGB § 275, in *Staudinger, Kommentar zum BGB*, Berlin, 2009, 11–79. számszám.

¹² BÍRÓ 411. p.

szabályait egy helyen, külön címszó alatt részletesen fejtí ki, sőt a hibás teljesítés alatt az annak orvoslására szolgáló kijavítás, kicserélés, ill. árszállítás, elállás szabályait is taglalja, míg a német jog ezeket egy helyen nem foglalja össze, hanem a BGB eltérő helyein szabályozza, és azok a jogszabályok együttes elemzéséből vezethetők le.

1.1.2.1.4. A figyelembevételi kötelesség megsértése (Die Verletzung der Rücksichtnahmepflichten)

Egészen másként néz ki az érdekviszony a már fent említett figyelembevételi kötelezettség megsértésekor (Verletzung der Rücksichtnahmepflichten). Ezen kötelezettség-szegésre jó például szolgál a festő esete, aki a szőnyeget összefestékezi és így kárt okoz. A felek általában itt is érdekeltek a további kölcsönös teljesítésben, vagyis ez esetben a festési munkálatok befejezésében. A szerződésből következő teljesítési kötelezettség csak a jogosult elállásával szüntethető meg, mivel viszont a kötelezettség-szegés nem áll összefüggésben a teljesítési kötelezettséggel, ezért határidőtűzéssel nem lehetne a problémát megoldani. Az esetleges elállás attól függ, hogy a jogosulttól elvárható-e, hogy a kötelezettség-szegés ellenére is a szerződésben maradjon. Ennek eldöntésénél irányadó szempont lehet a kötelezettség-szegés mértéke, a felróható helytelen magatartás és az ismétlődés esélye.¹³

Ha viszont a jogosult nem áll el a szerződéstől, – ahogy ez általában lenni szokott, hiszen, mint mondtuk, érdeke a teljesítés megtörténte – akkor a teljesítés melletti kártérítés [Schadenersatz neben der Leistung, BGB 280. § (1) bekezdés]¹⁴ intézményén keresztül tudja az ilyen jellegű kárainak értékét behajtani. A magyar jogban pedig a Ptk. 339. §-ának szabályai alapján teheti ezt meg.

A figyelembevételi kötelezettséget a Ptk. is említi a 205. § (3) bekezdésében, amely szerint „a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire. A szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről.” Annak ellenére, hogy ez a szakasz mind az együttműködési, mind a figyelembevételi, mind pedig a tájékoztatási kötelezettséget megnevezi, a magyar polgári jogi elméletbe és szaknyelvbe csupán az együttműködési és a tájékoztatási kötelezettség ivódott be. E kettő viszont a figyelembevételi kötelezettséget is magába foglalja, hiszen az együttműködéshez az is hozzátartozik, hogy a másik jogos érdekeire, vagyoni javaira figyelemmel, tekintettel vagyunk, például elkerüljük az abban való károkozást.

A magyar polgári jogban tehát az együttműködési kötelezettség és az azzal szorosan összefüggő tájékoztatási kötelezettség tölti be a német „figyelembevételi kötelezettség” funkcióját. Ezeket mindkét jogrendszerben kiegészíti a *pacta sunt servanda* (Verträge sind einzuhalten, a megállapodásokat teljesíteni kell) és a *culpa in contrahendo* (Verschulden bei Vertragsschluss, szerződéskötéskori gondosság elmulasztása) elve.¹⁵

¹³ OTTO, HANSJÖRG/SCHWARZE, ROLAND, BGB § 324, in *Staudinger, Kommentar zum BGB*, Berlin, 2009, 37. számszám.

¹⁴ Lásd részletesen a 1.2.2.2. pontban.

¹⁵ BIRÓ, 240. p.

Ezek viszont a magyar jogi oktatás során nagyobb nyomatókat kapnak, míg a németeknek inkább csak a „Rücksichtnahmepflicht”-en marad a hangsúly.

1.1.2.2. A kártérítés (Der Schadenersatz)

A kötelezettségszegés vezethet természetesen *kártérítési igényhez* (Schadenersatzansprüche) is, amelyet a BGB 280. §-sal kezdődő részében szabályoz. Magát az alapnyállást a BGB 280. § (1) bekezdése fekteti le, amely a kötelmi jogviszony fennállásán túl (Bestehen eines Schuldverhältnisses) csupán kötelezettségszegést (Pflichtverletzung), kötelezettségszegésért való felelősséget (Vertretenmüssen) és okozati összefüggést (kausal verursachter Schaden) feltételez. A törvényszöveg egyértelművé teszi, hogy a kötelezettségszegésért való felelősségnél a bizonyítási teher megfordul, vagyis a kötelezettnek kell bizonyítania, hogy a kötelezettségszegésért nem vonható felelősségre. A német törvényszöveg ezt szó szerinti fordításban úgy fejezi ki, hogy „*az adós nem képviseli a kötelezettségszegést*” („*der Schuldner die Pflichtverletzung nicht zu vertreten hat*”).

A német és a magyar polgári jogban az egyik legnagyobb eltérés a kártérítések rendszerének szabályozásában figyelhető meg. Hiszen a BGB a Ptk-val ellentétben két helyen szabályozza a kártérítés szabályait. Egyrészt rögzíti a kötelmi viszonyokról szóló részben a szerződésen *belül* okozott károk megtérítését, ennek szabályai a 280. §-ban található, ¹⁶ másrészt a törvényi kötelmi viszonyok között a 823. §-ban kifejti a szerződésen *kívül* okozott kártérítést. ¹⁷ Ez a két szakasz a német polgári jogban a leggyakrabban hivatkozottak közé tartozik, és nem végezheti el diák az egyetemet ezek mélyreható ismerete nélkül.

Ezzel szemben a magyar polgári jog a kártérítés szabályait csak egyszer fejt ki részletesen, mégpedig a Ptk. 339. § alatt, amely a szerződésen *kívül* okozott kártérítést szabályozza, és amely minden magyar polgári jogi kártérítés alapkövének tekinthető. Ez alkalmazandó analóg módon a szerződésen belül okozott károkra is, amelyre a Ptk. 318. §-a utal. ¹⁸

A különböző típusú kötelezettségszegésekre a BGB 280. és az azt követő szakaszok vonatkoznak, amelyek megkülönböztetik a kártérítést, amely az elsődleges szolgáltatás *mellett* érvényesíthető, és azt, amely a teljesítés *helyébe* lép.

¹⁶ BGB 280. § (1) „Verletzt der Schuldner eine Pflicht aus dem Schuldverhältnis, so kann der Gläubiger Ersatz des hierdurch entstehenden Schadens verlangen. Dies gilt nicht, wenn der Schuldner die Pflichtverletzung nicht zu vertreten hat.”

„Amennyiben a kötelezett valamely a kötelmi jogviszonyból következő kötelezettségét megszegi, a jogosult követelheti az ebből keletkezett kárának megtérítését. Mindez nem érvényes, amennyiben az adós nem képviseli a kötelezettséget.”

¹⁷ ERNST, WOLFGANG, BGB § 280, *Schadenersatz wegen Pflichtverletzung*, in *Münchener Kommentar zum BGB*, München, 2007, 1–4. számszám.

¹⁸ 318. § (1) A szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének – ha a jogszabály kivételt nem tesz – nincs helye. BIRÓ, 469. p.

1.1.2.2.1. Teljesítés melletti kártérítés (Schadenersatz neben der Leistung)

A teljesítés *melletti* kártérítés (Schadenersatz neben der Leistung) két összefüggésben képzelhető el. Egyrészt a figyelembevételi kötelezettség megszegése (Verletzung der Rücksichtnahmepflicht) esetén bekövetkező károkat lehet, a 280. § (1) bekezdése szerint megtéríteni, például a fent említett példában a szőnyegben keletkezett kárt. Másrészt a késedelmes teljesítés esetén, ahol a késedelem következtében gyakran károk lépnek fel, amelyek megtérítését a jogosult követelheti a fennmaradó teljesítési kötelezettség mellett. Például egy kombájn késedelmes szállítása ahhoz vezethet, hogy a jogosultnak a közbenső időre egy másik gépet kell bérelnie. Ennek költségeit a szerződés teljesítése mellett, „pluszban” kell megtéríteni (Schadenersatz neben der Leistung).¹⁹

A figyelembevételi kötelezettséggel ellentétben a késedelmes teljesítés miatti károkat alapvetően csak akkor követelheti a jogosult, ha azelőtt a kötelezettet figyelmeztette, vagyis egyértelműen és határozottan teljesítésre szólította fel [BGB 286. § (1) bek.]. A figyelmeztetéstől (Mahnung) néhány esetben el lehet tekinteni [BGB 286. § (2) bek.], például ha a felek a teljesítés időpontját naptárilag megjelölték, vagy ha a kötelezett a teljesítést komolyan és véglegesen megtagadta.

1.1.2.2.2. Teljesítés helyetti kártérítés (Schadenersatz statt der Leistung)

A teljesítés *helyetti* kártérítés (Schadenersatz statt der Leistung) jogintézményével a jogosult az egész teljesítés iránti igényét kártérítés formájában elégítheti ki. Vagyis itt nem csupán egy, a teljesítés melletti, pótlólagos kártérítésről van szó – mint az előző pontban kifejtettük –, hanem tulajdonképpen a jogosult az egész teljesítést kérheti pénzben.

Ennek természetesen szigorú feltételei vannak, és nem lehet minden további nélkül ehhez a jogintézményhez folyamodni. Ezeket a feltételeket a teljesítés helyetti kártérítés *alaptényállásán* [BGB 280. § (1) bek.] kívül a BGB 281., 282. és 283. §-ai tartalmazzák, amelyek a *kötelezettségszegés* lehetséges típusait különböztetik meg. Ezek szerint csak abban az esetben van a jogosultnak lehetősége teljesítés helyetti kártérítést követelni, ha a kötelezett késedelmesen, illetve hibásan teljesített (BGB 281. §), vagy az valamely jogos érdeket sértett (BGB 283. §), továbbá ha lehetetlenülés állt fenn (BGB 283. §).

Mindezek a már kifejtett elállási szabályoknak megfelelően épülnek fel, vagyis a késedelmes, illetve hibás teljesítés esetén a kijelölt határidőnek is sikertelenül kell eltelnie. Továbbá vizsgálandó még, hogy a jogosult valamely jogos érdekének²⁰ sérelme esetén, elvárható-e tőle, hogy elfogadja a kötelezett teljesítését. Ezt a tág intervallumot a további jogszabályok, kommentárok és a bírói gyakorlat részletesebben meghatározza, behatárolja. Lehetetlenülés esetén a jogosult kiegészítő feltételek teljesülése nélkül követelheti a kártérítést a teljesítés helyett, hiszen a lehetetlenülés a BGB 275. § (1) bekezdése értelmében minden további nélkül a teljesítési kötelezettség megszűnéséhez vezet.

¹⁹ ERNST, BGB § 280, *Schadenersatz wegen Pflichtverletzung*, 10. számszám.

²⁰ Itt a figyelembevételi kötelezettség (Rücksichtnahmepflicht) az irányadó.

A magyar polgári jog is ad természetesen lehetőséget arra, hogy hibás teljesítés esetén a jogosult kártérítési igényrel éljen, vagy az egyéb javaiban okozott kárainak megtérítését, vagy késedelmes teljesítés esetén felmerülő plusz költségeinek megtérítését követelje. Ez viszont nincs úgy külön „teljesítés helyetti kártérítés” és „teljesítés melletti kártérítés” szerint nevesítve, mint a német jogban, hanem azok megtérítésére a Ptk. általános kártérítési szabályai szerint a 339. §-t kell alkalmazni.

1.1.2.2.3. A további igények (Die weiteren Ansprüche)

A jogosult nem csak a teljesítés helyetti kártérítéssel élhet, hanem – azonos feltételek mellett – azon ráfordítások megtérítését is követelheti a kötelezettől, amelyeket a teljesítésben bízva, annak érdekében tett (BGB 284. §). Ilyen például a szállítási, be- vagy összeszerelési költség, vagy koncertlátogatás esetén az úti- és szállásköltség.²¹

Lehetetlenülés esetén a jogosult követelheti a kötelezettől azon pénzösszeg kiadását, amelyet a teljesítés tárgya helyett adott, így például a biztosítási összeget vagy az árverésből származó bevételt, illetve a már kifizetett kártérítést. Ha a vevő él ezzel a kiadási igényével, azt majd a teljesítés helyetti kártérítés összegéből le kell vonni (BGB 285. §).

1.1.2.2.4. A szerződésszegés szabályainak érvényességi keretei (Der Geltungsbereich des Leistungsstörungenrechts)

A szerződésszegés szabályai alapvetően minden szerződéses kötelmi jogviszonyra vonatkoznak, mégis elsősorban a kötelmi jog különös részében szabályozott szerződési típusok tartoznak ide. Ugyanakkor felhívjuk a figyelmet arra, hogy az elállásra (Rücktritt) vonatkozó előírások csak a kölcsönös, szinallagmatikus szerződésekre (gegenseitige Verträge) vonatkoznak – vagyis csak az olyan szerződésekre, amelyeknél szolgáltatás és ellenszolgáltatás állnak egymással szemben –, illetve, hogy a kötelmi jog különös részéhez tartozó kötelmi viszonyokban, vagyis az egyes szerződések esetében, gyakran találhatóak a szerződésszegésre vonatkozó eltérő szabályok is.

2. A kötelmi jog különös része (Das Besondere Schuldrecht)

A kötelmi jog különös részének (Besonderes Schuldrecht) polgári törvénykönyvön belül elfoglalt helyében kis eltérést figyelhetünk meg a BGB és a Ptk. között. A Ptk-ban a Negyedik Rész tartalmazza a kötelmi jogi szabályokat, amely három címre tagolódik: (1) A szerződés (általános rész), (2) Felelősség szerződésen kívül okozott károkért és jogalap nélküli gazdagodásért (felelősségtan) és az (3) Egyes szerződések (különös rész). Ezzel szemben a BGB Második Könyvének első hét része (Abschnitt)²² tartal-

²¹ ERNST, BGB § 284, *Ersatz vergeblicher Aufwendungen*, 1–9. számszám.

²² Az „Abschnitt” szó pontos fordítása szakasz, szelvény, szelet, fejezet lenne. A szakasz és fejezet szavaknak viszont már megvan a maguk jelentése a magyar jogi szaknyelvben és azoknak a német megfelelőjük is. A

mazza a német kötelmi jog általános részét, a nyolcadik rész pedig a különös részét „Einzelne Schuldverhältnisse”, azaz „egyes kötelmi viszonyok” néven. A nyolcadik rész további címekre (Titel) tagolódik, amelyek közül az első 25 cím az egyes szerződéseket, a 26. cím a jogalap nélküli gazdagodást (Ungerechtfertigte Bereicherung), a 27. cím pedig a jogtalan cselekményt (Unerlaubte Handlung) – tulajdonképpen a német felelősségtant – tartalmazza. Ezeket a német jogtudomány szerződéses és törvényi kötelmi viszonyokként különbözteti meg; előbbihez az egyes szerződések, utóbbihoz a jogalap nélküli gazdagodás és a felelősségtant tartoznak.

2.1. A szerződéses kötelmi viszonyok (Die vertraglichen Schuldverhältnisse)

A jogalkotó nem szabályozta a *szerződéses kötelmi viszonyokat* (vertragliche Schuldverhältnisse) teljes egészében, hanem csupán a különösen fontosak kodifikálása mellett döntött, amelyeket a teljesítés – vagy a magyar terminus szerint a főszolgáltatás – típusa alapján rendszerezett.²³ Ezen kodifikált szerződéstípusokból vezethetők le a további, speciális szerződések szabályai.

A szerződésekről szóló részt a *tulajdonátruházó típusú szerződések* (Veräußerungsverträge) vezetik be, amelyekhez az adásvételi szerződés (Kaufvertrag), csere (Tausch) és az ajándékozás (Schenkung) tartozik. Ezeket a *használati kötelmek* (Überlassungsverträge), mint a bérleti szerződés (Mietvertrag), a haszonbérlet (Pacht)²⁴ és a haszonkölcsön (Leihe)²⁵ követik. Végül pedig az ún. *tevékenységkifejtő kötelmek* (Tätigkeitsverträge) következnek, amelynek főbb típusai a megbízási (Dienstvertrag)²⁶ és a vállal-

szlet és szelvény szavak pedig meglehetősen furán hangoznának egy jogi szövegben, ezért a „rész” szó mellett döntöttünk, mint az „Abschnitt” megfelelője.

²³ LOOSCHELDERS, DIRK, *Schuldrecht Besonderer Teil*, München, 2012, 2. szelvszám.

²⁴ A haszonbérleti szerződés alapján mind a német, mind a magyar jogban jogosult a haszonbérlet meghatározott mezőgazdasági földterület vagy más hasznát hajtó dolog (létesítmény, állat, jármű, gép stb.) időleges használatára és hasznai szedésére, ennek fejében pedig köteles haszonbért fizetni.

²⁵ A haszonkölcsön mindkét jogrendszerben a dologbérlet ingyenes formája, amely alapján a kölcsönadó köteles a dolgot a szerződésben meghatározott időre ingyenesen a kölcsönvevő használatába adni, a kölcsönvevő pedig köteles azt a szerződés megszűntekor visszaadni.

²⁶ BGB 611. §, Dienstvertrag: (1) Durch den Dienstvertrag wird derjenige, welcher Dienste zusagt, zur Leistung der versprochenen Dienste, der andere Teil zur Gewährung der vereinbarten Vergütung verpflichtet. (2) Gegenstand des Dienstvertrags können Dienste jeder Art sein.; BGB 611. § (1) Aki szolgáltatási szerződés keretében a szolgáltatást elvállalta, köteles az ígért szolgáltatást teljesíteni, a másik fél pedig a megállapodott díjazást biztosítani. (2) A szolgáltatási szerződés tárgya bármelynemű szolgáltatás lehet.; Ptk. 474. §, A megbízás: „(1) Megbízási szerződés alapján a megbízott köteles a rábízott ügyet ellátni. (2) A megbízást a megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően kell teljesíteni. (3) Ha a megbízás teljesítéséhez szerződéskötésre van szükség, a megbízáshoz olyan alakszerűségek szükségesek, amelyeket jogszabály a megbízás alapján kötendő szerződésre előír.”

A magyar megbízási szerződés német megfelelője a „Dienstvertrag”, amely pontos magyar fordítása a *szolgálati szerződés* lenne. Ez a kifejezés viszont ebben a formában nem létezik a hatályos magyar jogban. A „Dienstvertrag” és a megbízási szerződés is egy szolgáltatás nyújtására vonatkozik, vagyis a gondos és szakszerű eljárásra a feladatok ellátása során. Ez a szerződéstípus mindkét jogban közel áll a munkaszerződéshez, amely kisebb fokú önállóságot enged a munkálatónak, és jobban jellemző rá az alá-fölrendeltségi viszony. Meg kell továbbá különböztetnünk a „Dienstvertrag”-tól a „Werkvertrag”-ot, amely a magyar vállalkozási szerződésnek feleltethető meg, és pontos fordítása a „műszerződés” lenne. Itt nem egy gondos és szakszerű szolgáltatás nyújtásáról, hanem egy bizonyos eredmény szolgáltatásáról van szó.

kozási szerződés (Werkvertrag).²⁷ Az ezektől eltérő egyéb szerződéstípusok főként több személy együttműködésével, kockázatvállalással, követelések biztosításával és meghatározásával vagy értékpapírokkal foglalkoznak. A magyar és német polgári törvénykönyvben kodifikált egyes szerződések rendszerét lásd az 1. ábrán.

1. ábra

Az egyes szerződések rendszere a magyar és a német polgári törvénykönyvben	
Ptk. NEGYEDIK RÉSZ A KÖTELMI JOG III. cím EGYES SZERZŐDÉSEK	BGB Buch 2 Recht der Schuldverhältnisse Abschnitt 8 Einzelne Schuldverhältnisse
XXXIII. fejezet Az adásvétel és a csere 1. Az adásvétel Az adásvétel különös nemei 2. A csere	Titel 1 Kauf und Tausch Unt. ²⁸ 1 Allgemeine Vorschriften Unt. 2 Besondere Arten des Kaufs Unt. 3 Verbrauchsgüterkauf Unt. 4 Tausch
XXXIV. fejezet A szállítási és a közüzemi szerződés 1. A szállítási szerződés 2. A közüzemi szerződés	Titel 2 Teilzeit-Wohnrechteverträge, Verträge über langfristige Urlaubsprodukte, Vermittlungs- verträge und Tauschsystemverträge
XXXV. fejezet A vállalkozás 1. Általános szabályok 2. Az építési szerződés 3. A szerelési szerződés 4. A tervezési szerződés 5. A kutatási szerződés 6. Az utazási szerződés	Titel 3 Darlehensvertrag; Finanzierungshilfen und Ratenlieferungsverträge zwischen einem Unternehmer und einem Verbraucher Unt. 1 Darlehensvertrag Unt. 2 Finanzierungshilfen zwischen einem Unternehmer und einem Verbraucher Unt. 3 Ratenlieferungsverträge zwischen einem Unternehmer und einem Verbraucher Unt. 4 Unabdingbarkeit, Anwendung auf Existenzgründer

²⁷ BGB 631. §, Werkvertrag: (1) Durch den Werkvertrag wird der Unternehmer zur Herstellung des versprochenen Werkes, der Besteller zur Entrichtung der vereinbarten Vergütung verpflichtet. (2) Gegenstand des Werkvertrags kann sowohl die Herstellung oder Veränderung einer Sache als auch ein anderer durch Arbeit oder Dienstleistung herbeizuführender Erfolg sein.; BGB 631. § (1) Müszerződés keretében a vállalkozó köteles a megígért művet elkészíteni, a megrendelő pedig a megállódott díjazást megfizetni. (2) A műszerződés tárgya lehet dolog előállítás vagy megváltoztatása, valamint más személy részére munkával vagy szolgáltatással előidézett siker.

²⁸ Untertite:

XXXVI. fejezet A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés	Titel 4 Schenkung
XXXVII. fejezet A bérlet 1. A dolgok bérlete 2. A lakásbérlet	Titel 5 Mietvertrag, Pachtvertrag Unt. 1 Allgemeine Vorschriften für Mietverhältnisse Unt. 2 Mietverhältnisse über Wohnraum Unt. 3 Mietverhältnisse über andere Sachen Unt. 4 Pachtvertrag Unt. 5 Landpachtvertrag
XXXVIII. fejezet A haszonbérlet	Titel 6 Leihe
XXXIX. fejezet A letét	Titel 7 Sachdarlehensvertrag
XL. fejezet A megbízás. A megbízás nélküli ügyvitel 1. A megbízás 2. A megbízás nélküli ügyvitel	Titel 8 Dienstvertrag
XLI. fejezet A fuvarozás	Titel 9 Werkvertrag und ähnliche Verträge Unt. 1 Werkvertrag Unt. 2 Reisevertrag
XLII. fejezet A bizomány	Titel 10 Mäklervertrag Unt. 1 Allgemeine Vorschriften Unt. 2 Vermittlung von Verbraucherdarlehensverträgen Unt. 3 Ehevermittlung
XLIII. fejezet A szállítmányozás	Titel 11 Auslobung
XLIV. fejezet A bank- és hitelviszonyok 1. A hitel- és a kölcsönszerződés 2. A bankszámla- és a betétszerződés 3. A folyószámla-szerződés 4. A takarékbetét-szerződés	Titel 12 Auftrag, Geschäftsbesorgungsvertrag und Zahlungsdienste Unt. 1 Auftrag Unt. 2 Geschäftsbesorgungsvertrag Unt. 3 Zahlungsdienste

XLV. fejezet A biztosítás 1. Közös szabályok 2. A vagyont biztosítás 3. Az életbiztosítás 4. A balesetbiztosítás	Titel 13 Geschäftsführung ohne Auftrag
	Titel 14 Verwahrung
	Titel 15 Einbringung von Sachen bei Gastwirten

2.1.1. Az adásvételi szerződés természete és létrejötte (Die Rechtsnatur und der Abschluss des Kaufvertrags)

Az adásvételi szerződés (Kaufvertrag) a *visszterhes* szerződések alaptípusa, amelynek szabályait a BGB 433-479. §-ai fejtik ki.²⁹ Az általános részben már leírt módon a szerződés *ajánlat és elfogadás* (Angebot und Annahme) útján jön létre. A szerződésnek kötelező tartalmi eleme az adásvétel tárgyának megnevezése, a vételár (ellenérték) pontos meghatározása, és hogy kik a résztvevő felek. Emellett fontos kritérium a felek jogképessége és akarategységben történő cselekvése, melyet kifejezésre kell juttatniuk a szerződésben.

2.1.2. A főkötelezettségek az adásvételi szerződésnél (Die Primäransprüche beim Kaufvertrag)

A szerződés értelmében az eladó köteles a dolgot a vevőnek átadni és annak tulajdonjogát rá átruházni [BGB 433. § (1) bek.]. Az adásvételi szerződés maga viszont még nem eredményez változást a tulajdoni helyzetben, hanem az, mint ún. kötelező ügylet (Verpflichtungsgeschäft), csupán egy jogcímet szolgáltat a vevőnek arra, hogy az eladótól a dolog átadását, illetve átruházását követelhesse. A dologi jogi helyzet megváltoztatásához szükséges még az ún. elválasztó elv (Trennungsprinzip)³⁰ alapján a dolog tény-

²⁹ A „Klammertechnik” (magyarozatát lásd az 1. lábjegyzetben) alapján az adásvételi szerződés szabályai a többi szerződésre is alkalmazandóak.

³⁰ A BGB alapelveihez tartozik a „Trennungs- és az Abstraktionsprinzip”, amelyek német sajátosságnak számítanak, és Savigny római jogi értelmezésére nyúlnak vissza, amely mára már valamelyest vitatottá vált. Sokan azon a véleményen vannak, hogy Savigny tévedett, amikor a római jogot a Trennungs- és Abstraktionsprinzip (magyarul elválasztó és absztrakciós elv) forrásának tekintette. Ennek ellenére mindkét elv mélyen beivódott a német polgári jogba. Fő jellemzője a „kötelező- és rendelkező ügyletek”, német kifejezéssel a „Verpflichtungs- és a Verfügungsgeschäft” közötti különbségtétel.

„Kötelező ügyletek”-nek azokat a jogügyleteket nevezzük, amelyeknél olyan kötelmi jogi viszony jön létre, amely jogalapot szolgáltat a jogosult számára valamely tevést vagy nemtevést a kötelezeten követelni. Ezzel szemben „rendelkező ügylet” alatt olyan jogügyleteket értünk, amelyek egy konkrét jogi változásra irányulnak, ilyen pl. egy dolog tulajdonának átruházása.

Az „elválasztó elv” szerint a kötelező ügylet maga még nem eredményez jogi változást, hanem csupán arra ad jogalapot, hogy a jogosult a kötelezeten követelhesse a jogi változás véghezvitelét, amely igény pedig csak a rendelkező ügylet foganatosítása után teljesül. Így az adásvételi szerződés nem vezet a dolog tulaj-

leges dologi jogi átruházása, amely tipikusan a dolog átadásával történik. A vevőnek pedig kötelessége megfizetni a megállapodott vételárat és átvennie a dolgot [BGB 433. § (2) bek.].

Mint fent az elvlasztó és absztrakciós elvnel kifejtettük, a magyar jogban ez a két ügylet nem válik így szét, hanem az „*ügyletegyeség elve*” érvényesül, amely szerint „*a tulajdonátruházás szigorúan jogcímes jelenség*”. A magyar jogban tehát nem válik el a két ügylet, hanem azoknak, vagyis (1) *a tulajdonátruházás jogcímnek, és (2) magának a tulajdonátruházásnak egy időben kell érvényesnek lennie, mégpedig az átruházás az időpontjában.*³¹

Az adásvételi szerződés tárgya nem csak dolog, hanem jog és egyéb tárgy – például áram gáz, víz, hő és értékpapír – is lehet. Ezt a magyar jog is hasonlóan szabályozza, hiszen a Ptk. 94. § (2) bekezdése alapján a szoros értelemben vett birtokba vehető, azaz testi dolgokon kívül „*ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre*”. Az értékpapír pedig olyan okirat, amely megtestesíti a benne foglalt jogosultságot, tehát papír által tanúsított jog.³² Habár ennél a pontnál a végeredmény ugyanaz, vagyis adásvétel tárgya lehet például jog vagy villamos energia, mégis más módon jut el a két jogrendszer eddig. A Ptk. 94. § (2) bekezdésével rögtön kiterjeszti a dolog fogalmát – bizonyos törvényben külön meghatározott esetektől eltekintve. A BGB 90. §-a pedig a dolgot alapvetően, mint testi tárgyat határozza meg (nur körperliche Gegenstände), és ezt az adásvételi szerződés szabályainál a 453. § (1) bekezdése terjeszti tovább jogokra és egyéb tárgyakra (Rechte und sonstige Gegenstände), amely a már fentebb bemutatott zárójel technikának köszönhetően minden további szerződéstípus vonatkozásában alkalmazásra kerül.

A dolog vételére vonatkozó előírások tehát a jogok vételére is megfelelően alkalmazandók (BGB 435. §). A szóban forgó jog ebben az esetben sem száll át a vevőre automatikusan a szerződés megkötésével, hanem azt az elvlasztó elv alapján engedménye-

donának átszállásához, hanem csak az arra vonatkozó jogalapot keletkezteti. Az átszállásnak a megfelelő rendelkező ügyleten keresztül kell megtörténnie, amely ingó dolog adásvétele esetében a BGB 929. §-ának első mondata alapján a dolog átruházásával történik.

Az „absztrakciós elv” még egy lépéssel tovább megy, amely szerint a „kötelező- és a rendelkező ügyletek” egymástól függetlenül érvényesek. Emiatt a kötelező ügylet – pl. adásvételi szerződés – érvénytelensége nem érinti a rendelkező ügylet érvénytelenségét. Ennek értelmében az adásvételi szerződés bármely okra visszavezethető érvénytelensége esetén, a vevő marad a tulajdonos, ha az már átvette az adásvétel tárgyát, vagyis az érvényes rendelkező ügylet már végbement. A vagyoni helyzet ilyen jogalap nélküli eltolódását pedig a BGB 812. §-ával kezdődő részben szabályozott jogalap nélküli gazdagodás (Bereicherungsrecht) segítségével lehet helyreállítani.

Ennek megfelelően az elvlasztó és az absztrakciós elv elsődlegesen a forgalom védelmét és a jogbiztonságot szolgálja. A tulajdoni helyzetet viszonylag könnyen meg lehet állapítani, és az ahhoz tartozó kötelező ügyleteket nem szükséges visszavezetni. Valamely dolog vagy jog szerzője a dolgot vagy jogot anélkül tudja tovább átruházni, hogy az ahhoz tartozó kötelező ügylet érvényes lett volna. Így a szerzési láncban az utolsó szerzőnek nem kell attól félnie, hogy a megszerzett dolgot esetleg elveszítheti egy olyan kötelmi jogi szerződés érvénytelensége miatt, amit két fél a múltban kötött. OECHSLER, JÜRGEN, BGB § 929, *Einigung und Übergabe, in Münchener Kommentar zum BGB*, München, 2009, 5. számszám.

³¹ LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi jog*. 3. kiadás, Budapest, 2001, 126. p.

³² LENKOVICS, 37. p.

zéssel (Abtretung, BGB 398. §), mint ún. rendelkező ügylettel (Verfügungsgeschäft) külön át kell ruházni.

2.1.3. A vevő jogai fizikai és jogi hiba esetén (Die Rechte des Käufers bei Sach- und Rechtsmängeln)

Az ebben a részben kifejtett fizikai és jogi hiba fogalmakat a magyar polgári jog a másik oldalról, vagyis az eladó szavatossági jogának oldaláról közelíti meg. Vagyis a magyar polgári jogban nem fizikai hibáról beszélünk – esetleg a kellékhányi kifejezés fordul elő néha –, hanem az eladó fizikai hibáért való felelősségéről, azaz a kellékszavatosságról. A jogi hiba esetén pedig ugyanígy a jogszatosság, és nem maga a jogi hiba kap hangsúlyt.

Szladits, híres magyar magánjogi jogtudós megfogalmazása szerint „*a szavatosság az egyedileg meghatározott szolgáltatásnak jogi és fizikai kellékeiért fennálló tárgyi felelősség*”. A szavatosság egyrészt magába foglalja a szolgáltatás hibátlanágát maga „fizikai valójában” – amelyet kellékszavatosságnak nevezünk –, másrészt helytáll azért, hogy a szolgáltatás tárgyán a jogosult korlátozásmentes tulajdonjogot szerezhessen, amely pedig a jogszatosság. A fogalmi megközelítés ellenére a magyar és a német szavatossági jog nem mutat alapvető különbségeket, a kisebb, de fontos eltérésekre pedig az adott részeknél kitérünk.³³

2.1.3.1. Fizikai hiba (Sachmangel)

Az eladó köteles a vevőre a dolgot fizikai és jogi hibától mentesen átruházni [BGB 433. § (1) bek. 2. mondat]. A *fizikai hiba* (Sachmangel) esetleges fennállását a BGB a 434. §-on keresztül határozza meg, amely abból indul ki, hogy a kárveszély átszállásának időpontjában³⁴ a dolog rendelkezik-e a *megállapodás szerinti jelleggel* (Beschaffenheit). A „Beschaffenheit” alatt a dolog minden jellemző tulajdonságát, sajátosságát magába foglaló fizikai állapotát értjük,³⁵ például hogy a dolog új vagy használt-e, a mérete vagy súlya, gépjárműnél az üzemanyag-fogyasztás, motorteljesítmény, de tartozik a dolog környezetbe való minden olyan viszonya is, amely az adásvétel tárgyának valóságos jellegén alapul.³⁶ Ez utóbbira lehet példa a telek fekvése (belvárosi,

³³ LENKOVICS 39. p.

³⁴ A magyar jog ezt az időpontot a teljesítés időpontjaként határozza meg. Ez a különbség a már sokat említett „Abstraktionsprinzip”-ből adódik, amely alapján a német jogban a teljesítés időpontja nem határozható meg ennyire egyértelműen, hiszen a „Verpflichtungsgeschäft” és a „Verfügungsgeschäft” időpontja eltér egymástól. Így a konkrét kárveszély átszállásának időpontja az irányadó. A magyar jogban viszont – mivel ez a kauzális rendszerhez tartozik – nincs ilyen eltolódás a kötelező és rendelkező ügylet között, a teljesítés időpontjában mindkét ügyletnek érvényesnek kell lennie, így nincs szükség az időpont továbbmenő konkretizálására a kárveszély átszállásán keresztül.

³⁵ Ezen meghatározás alapján a „Beschaffenheit” tehát többet takar a „tulajdonság”, „Eigenschaft” szónál, tulajdonképpen fontos tulajdonságok összességét jelenti. A magyar jogi szaknyelvben ennek viszont a „tulajdonság” szó felelne meg, lásd pl. Ptk. 305. § (1) bek. „ha a szolgáltatott dolog nem felel meg a teljesítéskor a törvényes vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak”.

³⁶ WESTERMANN, HARM PETER, BGB § 434, *Sachmangel*, in *Münchener Kommentar zum BGB*, München, 2008, 8–13. számszám.

tengerparti telek), a szomszédos telek jó vagy rossz állapota, vagy az a tény, hogy a lakóház könnyen kiadható-e.

Fizikai hiba áll fenn akkor is, ha a dolog nem alkalmas a szerződésben meghatározott használatra. Amennyiben a felek a szerződésben sem a dolog jellegét, sem a pontos használatát nem rögzítették, a fizikai hiba kérdését az dönti el, hogy a dolog a rendeltetésszerű használatra alkalmas-e és a szokásos jelleggel rendelkezik-e. Fizikai hibát alaposít meg többek között a szakszerűtlen összeszerelés, a hiányos szerelési útmutató, egy másik dolog (aliud)³⁷ szállítása vagy kevesebb áru szállítása is.

2.1.3.2. Jogi hiba (Rechtsmangel)

A fizikai hibán kívül a jogi hiba is vezethet szavatossági igényhez. *Jogi hibáról* (Rechtsmangel) akkor beszélünk, ha a vevő a megszerzett jogát nem tudja korlátozásmentesen, harmadik személytől függetlenül gyakorolni. Ide tartozik például egy harmadik személy dolgon fennálló elővásárlási joga, szerzői joga, a szolgálat, továbbá a fennálló bérleti vagy haszonbérleti jogviszony. Harmadik személy jogai csak abban az esetben nem valósítanak meg jogi hibát, ha az adásvételi szerződésben azokat előzőleg figyelembe vették (BGB 435. §).

2.1.3.3. Az egyes szavatossági jogok (Die einzelnen Gewährleistungsrechte)

Fizikai vagy jogi hiba esetén a vevő a BGB 437. §-ának 1-3. pontja alatt megnevezett jogokkal élhet, amelyek 1) az *utólagos teljesítés* (Nacherfüllung), az *elállás* (Rücktritt) vagy 2) az *árlaszállítás* (Minderung), 3) a *kártérítés* (Schadenersatz) és az *egyéb költségek megtérítése* (Aufwendungsersatz). A szavatossági igények (Gewährleistungsansprüche) rendszere tulajdonképpen az általános részből ismert szerződészegés rendszerének egy módosított formája.

Ezek a szabályok nagyrészt hasonlóak a Ptk-ban, ahol a kijavítás, kicserélés – vagyis az utólagos teljesítés „magyar megfelelői” – állnak az első helyen, amelyeket az elállás és az árlaszállítás lehetősége követ (Ptk. 306. §).³⁸ Mindezek mellett pedig kártérítést is követelhet a szerződészegés következtében kárt elszenvedett fél (Ptk. 318. §).

2.1.3.3.1. Az utólagos teljesítésre vonatkozó igény (Der Anspruch auf Nacherfüllung)

Hibás dolog szállításánál a vevő elsősorban utólagos teljesítést (Nacherfüllung) követelhet (BGB 437. § 1. szám, 439. §). A törvényalkotó elképzelése alapján a vevő jogai elsősorban erre az igényre korlátozódnak, hiszen ezzel az eladónak egy második lehetőség kínálkozik, hogy teljesítsen, és ezáltal a szerződés célja megvalósuljon. Az egyéb jogorvoslat igénybevételéhez további feltételek teljesülése szükséges.

Az utólagos teljesítés tulajdonképpen a teljesítés egy módosított változata, amelynél a külön felmerülő költségeket – mint a szállítási, úti-, munka- és anyagköltségek – az

³⁷ Aliud, vagyis mással történő szolgáltatásról beszélünk akkor, ha a kötelezett esedékességkor a szerződésben meghatározott dolog helyett más dologgal teljesít.

³⁸ BÍRÓ, 439–447. pp.

eladó állja [BGB 439. § (2) bek.]. Ennek keretében a vevő az utólagos teljesítés két formája közül választhat, egyrészt a hiba kijavitása (Beseitigung des Mangels) – más szóval *utánjavítás* (Nachbesserung) – másrészt egy hibátlan dolog szállítása, vagyis az *utánszállítás* (Nachlieferung) között [BGB 439. § (1) bek.],³⁹ amely utóbbit a magyar jogban egyszerűen kicserélésnek nevezzük.

Az eladó megtagadhatja a vevő által választott utólagos teljesítési formát többek között akkor, ha az kizárólag aránytalanul magas költségek árán lenne megoldható [BGB 439. § (3) bek. 1. mondat]. Ezt azonos feltételek teljesülése esetén akár mindkét forma vonatkozásában megteheti. Lehetetlenülés esetén teljes mértékben megszűnik az utólagos teljesítésre vonatkozó igény.

2.1.3.3.2. Az elállás joga (Das Rücktrittsrecht)

A szavatossági jog a vevő elállási jogával kapcsolatban is többször visszautal a kötelmi jog általános részére [BGB 323. §, 326. § (5) bek.]. Ennek értelmében az elállás (Rücktritt) alapvető feltétele, hogy a vevő által az utólagos teljesítésre megfelelően tűzött határidő eredménytelenül teljen el. Ezen feltétel biztosítja az utólagos teljesítés prioritását, hiszen az eladónak kell, hogy legyen még egy (utolsó) lehetősége szerződéses kötelezettségét teljesíteni. Ez alól kivétel például az utólagos teljesítés lehetetlenülése [BGB 326. § (5) bek.] vagy megghiúsulása (BGB 440. § 2. mondat), hiszen ezekben az esetekben a határidőtűzésnek nincs értelme, így a vevő rögtön elállhat a szerződéstől.

Az elállás joga hatalom, vagyis csupán a vevő egyoldalú érvényes elálló nyilatkozata szükséges ahhoz, hogy az adásvételi szerződés visszaható hatállyal (ex tunc) érvénytelenné váljon, amelyet német kifejezéssel „Rückabwicklung”-nak, szó szerinti fordításban „visszabonyolítás”-nak nevezzük.

Nem áll fenn a vevő elállási joga többek között, ha a hiány elhanyagolható [BGB 323. § (5) bek. 2. mondat], hiszen ebben az esetben nem lenne méltányos az egész szerződés „visszabonyolítása”.

2.1.3.3.3. Az árleszállítás joga (Das Minderungsrecht)

Elállás helyett a vevő árleszállítást is kérhet (Minderung, BGB 437. § 2. pont 2. esete v.ö. 441. §), amely az elállás jogához hasonlóan hatalom, tehát a vevő egyoldalú nyilatkozat formájában élhet vele [BGB 441. § (1) bek. 1. mondat]. Az árleszállításhoz az elállás valamennyi feltételének teljesülése szükséges. Jelentéktelen hiba azonban nem vezet az árleszállítási jog kizárásához, hiszen a felbomlott egyenértékűséget kisebb hiány esetében is ki kell egyenlíteni.

Az árleszállítás érvényességéhez, a vevő csak olyan mértékű árleszállítást kérhet, amennyi a szerződéskötés időpontjában a dolog hiánytalan állapotú, szerződésszerű és a valóságos értéke közötti különbség lett volna [BGB 441. § (3) bek. 1. mondat]. Amennyiben a vevő a leszállított árnál többet fizetett, a különbséget az eladótól visszakövetelheti [BGB 441. § (4) bek. 1. mondat].⁴⁰

³⁹ WESTERMANN, BGB § 439, *Nacherfüllung*, 1–3. számszám.

⁴⁰ WESTERMANN, BGB § 441, *Minderung*, 3. számszám.

A magyar polgári jog árleszállításra vonatkozó szabályai annyiban térnek el ettől, hogy az nem a vevő egyoldalú akaratnyilatkozatával, hatalmasságával valósul meg, hanem az árleszállítás mértékét az eladó és a vevő együtt állapítják meg. A vevő hibás teljesítése esetén kérhet az eladótól a hibás dolog, termék értékcsökkenésével arányban álló, megfelelő árleszállítást, amelyet a bírói gyakorlat alapján a felek által megállapított vételárhoz kell igazítani.⁴¹

2.1.3.3.4. A károk és egyéb költségek megtérítésére irányuló igények (Die Ansprüche auf Schaden- und Aufwendungsersatz)

A magyar jogban a Ptk. 318. § (1) bekezdése alapján a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére is a szerződésen kívüli kártérítés (Ptk. 339. §) szabályait kell alkalmazni.⁴² Ez az utalás egységes kárfelelősségi fogalmat teremt a magyar polgári jog költelmi viszonyai körében.⁴³

A német polgári jogban – ahogy ezt már fent kifejtettük – külön rendszert alakított ki a jogalkotó a szerződésszegésért való (BGB 280. és köv. §-ok) és a szerződésen kívül okozott károkért való kártérítés (BGB 823. és köv. §-ok) számára.⁴⁴ Az adásvételi szerződéssel kapcsolatos kártérítési igények szabályozása az előbbihez, vagyis logikus módon a szerződésszegéssel okozott kártérítés rendszeréhez igazodik (BGB 437. §), ahol – a már bemutatottak szerint – megjelenik a magyar polgári jogban ismeretlen teljesítés helyett és mellett történő kártérítés rendszere.

2.1.3.3.4.1. A teljesítés helyett történő kártérítés (Der Schadenersatz statt der Leistung)

A szavatossági jog a kártérítési igények vonatkozásában is az általános szerződésszegés jogára utal vissza (BGB 437. § 3. pont). Az elállási és a kártérítési szabályozás általános részbeli párhuzamos kialakítása miatt a teljesítés helyett fizetendő kártérítési (Schadenersatz statt der Leistung) igény érvényesítésére szolgáló jogalap is főszabályként csak az utólagos teljesítésre tűzött határidő sikertelen lejárta után nyílik meg [BGB 281. § (1) bekezdés 1. mondat]. A határidő kitűzése itt is elhanyagolható az utólagos teljesítés lehetetlensége [ekkor a BGB 283. § vagy a 311a. § (2) bekezdése érvényesül] vagy jogos (BGB 440. §), illetve jogtalan megtagadása esetén [BGB 281. § (2) bek. 1. változata].

Különbség az elálláshoz képest viszont, hogy a teljesítés helyett történő kártérítéshez szükséges az eladó kötelezettségszegésért való felelőssége (Vertretenmüssen, BGB 280. § (1) bekezdés 2. mondata). Ez vonatkozhat a dolog mind az eredeti, mind pedig az utólagos szállításkor fennálló hiányosságára.⁴⁵

⁴¹ BÍRÓ, 434. p.

⁴² Azzal a különbséggel, hogy külön jogszabályi engedély hiányában a bíróságnak nincs lehetősége a kártérítés méltányosságból történő mérséklésére [Ptk. 318. § (2) bek].

⁴³ BÍRÓ, 469. p.

⁴⁴ Ez utóbbit lásd részletesen a 4.2.2.2. alatt.

⁴⁵ Részletesebben lásd: BROX, HANS/WALKER, WOLF-DIETRICH, *Besonderes Schuldrecht*, München, 2012 § 4, 84. számszám.

A fentiekén kívül további feltétel, hogy a vevőnél valamilyen kár keletkezzen. Az adásvételi szerződésnél főként a hibás teljesítésből bekövetkező károk (Mangelschaden) – vagyis a dologban annak hiányosságával összefüggésben bekövetkezett értékcsökkenések – tartoznak a teljesítés helyetti kártérítés kategóriájába, de például a tervezett továbbértékesítéssel összefüggésben elmaradt haszon is ide sorolható.

Általánosságban minden olyan kárösszeg megtéríthető a teljesítés *helyett* fizetett kártérítés keretében, amely a vevő teljesítéshez fűződő érdekét érinti. A vevő választhat, hogy a hibás dolgot megtartja, és áruszállítási igényét érvényesíti (ún. *kis kártérítés* - kleiner Schadenersatz); vagy a hibás dolgot visszaadja, és a teljesítéshez fűződő érdekét teljes egészében megtérítteti (ún. *nagy kártérítés* - großer Schadenersatz). Ez utóbbi viszont csak jelentős hiányosság esetén lehetséges [BGB 281. § (1) bekezdés 3. mondat].

2.1.3.3.4.2. A teljesítés mellett történő kártérítés (Der Schadenersatz neben der Leistung)

Teljesítés *mellett* történő kártérítés (Schadenersatz neben der Leistung) esetében a vevő a hibás teljesítésből eredő, egyéb javaiban bekövetkezett kár megtérítését kéri, ez az ún. hibás teljesítésből keletkező közvetett kár (Mangelfolgeschaden). Ez esetben nem szükséges határidő tűzése [BGB 437. § 3. pont, 280. § (1) bekezdés]. Ebbe a körbe tartozik például, ha a rossz mosógép miatt kiömlő víz a vevő egyéb értékeit károsítja. Ezen összeg megtérítését az utólagos teljesítésre vonatkozó igény mellett lehet érvényesíteni.

A teljesítés melletti kártérítés esetében a vevő a késedelmes teljesítésből következő károk megtérítését is követelheti [BGB 437. § 3. pont, 280. § (1), (2) bekezdés, 286. §], ilyen például a közbeni időre történő autóbérlés költsége. Ez utóbbinak szintén előfeltétele, hogy a vevő az utólagos teljesítésre az eladót felszólítsa. A figyelmeztetés viszont itt is nélkülözhető például, ha az eladó az utólagos teljesítést komolyan és véglegesen megtagadta.

Mint már fentebb kifejtettük, a magyar polgári jog nem tartalmaz külön szabályozást a teljesítés helyett és mellett fizetett kártérítésre, hanem azt az általános kártérítési szabályok (Ptk. 318., 339. §) körében rendezi. Ez inkább kodifikációtechnikai különbség, de hatásában nem mutat jelentős eltéréseket, hiszen a magyar jogban is van lehetőség ugyanazon hibás vagy késedelmes teljesítésből vagy lehetetlenülésből eredő károk megtérítésére.

Ezen túl ezt a célt szolgálja még a magyar jogban a szerződést biztosító mellékkötelezettségek közül a *kötbér* is, amely alapján a kötelezett meghatározott pénzösszeg fizetésére kötelezi magát, amennyiben neki felróható okból nem teljesít szerződészerűen,⁴⁶ amelyhez hasonló jogintézmény a német jogban is létezik „Vertragsstrafe” néven.

2.1.3.3.4.3. Az egyéb költségek megtérítése (Der Aufwendersatz)

A jogosult az eddig említett, a szerződészegésből közvetlenül következő kárainak megtérítésén kívül követelheti egyéb költségeinek például szállítási, összeszerelési, köz-

⁴⁶ MÉHES TAMÁS, XXIII. fejezet, in: TÖRÖK GÁBOR (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, III. kötet, Kötelmi jog, Általános rész, Budapest, 2008. 345. p.

jegyzői költségek, megtérítését is (Aufwendungsersatz). Ezen ráfordítások megtérítéséhez a teljesítés helyetti kártérítés valamennyi feltételének teljesülnie kell. Szükséges még ezen túl, hogy a vevőnél az áru hibátlanságában bízva ténylegesen egyéb költségek merüljenek fel, amelyek az áru hiányosságából kifolyólag felesleges ráfordításokká válnak.

Az egyéb költségek megtérítését a magyar jogban is magába foglalja a kártérítési igény, hiszen a kártérítési alap legfontosabb eleme a felmerült kár, vagyis az az érték, amellyel a károsult vagyona a károsító magatartással közvetlen okozati összefüggésben csökkent. Ebbe mindenképpen beletartoznak az olyan ráfordítások, mint például a szállítási vagy a közjegyzői költségek.

2.1.3.4. A szavatosság kizárása (Der Ausschluss der Gewährleistungsrechte)

Mivel a német és a magyar polgári jog is alapvetően diszpozitív jellegű és azokban a szerződéses szabadság elve érvényesül, mindkét jogrendszer szavatossági jogában megvan a lehetőség, hogy a felek egyező akaratuk esetén a törvényi rendelkezésektől eltérjenek - amennyiben törvény azt kifejezetten nem tiltja. Tehát a *szavatossági jogokról való szerződéses lemondás* lehetséges, amely kiterjedhet a szavatossági jog korlátozására vagy kizárására. Erre viszont nem hivatkozhat az eladó, ha az a hibát rosszhiszeműen elhallgatta vagy arra jótállást vállalt (BGB 444. §, Ptk. 305/A. §).

A szavatossági jogról nem csak le lehet mondani, hanem az bizonyos esetekben *ki is zárható*. Ilyen például, ha a vevő a szerződéskötéskor a *hibáról tudott*, vagy arról súlyos gondatlanságából kifolyólag nem tudott. Ezen utóbbi esetben, vagyis ha a hibáról súlyos gondatlansága miatt nem tudott, továbbra is fennáll a szavatossági joga, ha erről az eladó rosszhiszemű hallgatása miatt nem tudott, vagy az eladó jótállást vállalt (BGB 442. §).

A szavatossági igény korlátozása és esetleges kizárása esetén természetesen mindkét jogrendszerben figyelembe kell venni a szigorú fogyasztóvédelmi előírásokat.

2.1.3.5. A jótállás (Die Beschaffenheits- und Haltbarkeitsgarantie)

Mint már említettük, az eladó és a vevő jótállásban is megállapodhat, amelynek értelmében az eladó helytállási kötelezettsége kiszélesedik, vagy az harmadik személy – például gyártó – helytállási kötelezettségét keletkezteti. Ezzel az eladó vagy a harmadik személy átvállalja annak biztosítását, hogy az adásvétel tárgya – rendszerint – a *kárveszélyviselés átszállásának időpontjában* a meghatározott tulajdonságokkal rendelkezik. Ezt németül „Beschaffenheitsgarantie”-nek nevezzük.

Meg kell különböztetnünk ettől az ún. „Haltbarkeitsgarantie”-t, amely tulajdonképpen közelebb áll a magyar jótálláshoz.⁴⁷ Ez a megfelelő tulajdonságokat a felek által meghatározott *időtartamon belül* biztosítja. A „Beschaffenheitsgarantie” tehát a teljesítés, illetve a kárveszélyviselés átszállásának időpontjában fennálló megállapodott tulajdonságokért való szélesebb körű helytállást jelenti, a „Haltbarkeitsgarantie” pedig ezt

⁴⁷ BIRÓ, 448. p.

egy meghatározott időtartamon belül biztosítja. Mindkét jótállási formát a BGB 443. §-a szabályozza.⁴⁸

Fontos kihangsúlyozni, hogy a jótállás egyik jogrendszerben sem jelenti azt, hogy a vevő elveszítené szavatossági igényeit, a jótállás lényege pont az, hogy az eladó „többet” kell, hogy biztosítson a vevőnek, fogyasztónak, mint a szavatosság. A legfontosabb különbségek pedig a bizonyítási teher átfordulásában – hiszen ettől fogva az eladónak kell bizonyítania, hogy a hiba a teljesítés után keletkezett –, az időtartami meghosszabbodásában, és a felelősség harmadik személyre való (például gyártó, szervíz) átruházásában van. A vállalt kötelezettségek skálája viszont a szerződéses szabadság elvéből kiindulva még szélesebb lehet.⁴⁹

2.1.4. Az eladó jogai a vevő kötelezettségszegése esetén (Die Rechte des Verkäufers im Fall der Störung der Käuferpflichten)

Sem a BGB, sem a Ptk. adásvételi joga nem szabályozza külön annak az esetnek a jogkövetkezményeit, amikor a vevő nem teljesíti az adásvételi szerződésből fakadó kötelezettségeit, így erre az esetre csak a kötelmi jog általános részében rögzített jogok állnak az eladó rendelkezésére (lásd jogosult érdekkörében felmerülő késedelem, lehetetlenülés, teljesítés jogosult általi megtagadása).

2.1.5. A fogyasztási cikkek adásvétele (Der Verbrauchsgüterkauf)

A kötelmi jogi reform keretében az egész német adásvételi jogot a fogyasztási cikkek adásvételéről szóló 1999/44/EK (1999. május 25.) irányelvhez igazították, így a BGB-ben nincs szükség egy külön, csak a fogyasztási cikkekre vonatkozó szabályozásra, hanem az általános, immár viszont a fogyasztási cikkekre „szabott” adásvételi szabályozás (BGB 433. és köv. §-ok) vonatkozik rájuk. Emellett az adásvételről szóló rész végén található még egy rövid, a fogyasztási cikkek adásvételéről (Verbrauchsgüterkauf) szóló irányelv átültetésének pontosítását szolgáló, kiegészítő rendelkezéseket tartalmazó rész (BGB 474. és köv. §-ok).

Ebben a részben kerül meghatározásra többek között a fogyasztási javak adásvételének fogalma, amely szerint a fogyasztóvédelmi előírások alkalmazásának feltétele, hogy a fogyasztó (Verbraucher) vállalkozótól (Unternehmer) vegyen ingó tárgyat [BGB 474. § (1) bek. 1. mondat, 13. §, 14. §]. Az ide tartozó legfontosabb joghatások a bizonyítási teher megfordulása abban az esetben, ha az áru a kárveszélyviselés átszállásakor (Gefährübergang) – amely a magyar jogban a teljesítés időpontja lenne – hibás volt (BGB 476. §) és a törvényben szabályozott szavatossági igényeitől a vevő kárára való szerződéses eltérés korlátozása (BGB 475. §). A fogyasztási cikkek adásvétele esetén a vevő szavatossági igényeinek szerződéses kizárása nem lehetséges.⁵⁰

⁴⁸ WESTERMANN, BGB § 443, *Beschaffenheits- und Haltbarkeitsgarantie*, 1–12. szelvény.

⁴⁹ BÍRÓ, 449–452. pp.

⁵⁰ A jogkövetkezmények vonatkozásában lásd: BROX/WALKER, *Besonderes Schuldrecht*, § 7, 1–20. szelvény, további példákért pedig KÖHLER, HELMUT/LORENZ, STEPHAN, *Schuldrecht II*, München, 2004, 61–70. szám.

Magyarországon is megtörtént az európai uniós fogyasztóvédelmi előírások Ptk-ba való átültetése [lásd 205/A. §, 207. § (2) bek., 209. §, 239. § (2) bek., 248. § (3) bek., 278. § (2) bek., 305-311. §], az ezen túlmenő, részletes fogyasztóvédelmi előírásokat viszont még mindig a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény tartalmazza. Németországban ezzel szemben a BGB már említett fogyasztóvédelmi szabályozásaitól eltekintve nincs egységes fogyasztóvédelmi törvény. Az fogyasztóvédelemre vonatkozó további szabályokat egyrészt a BGB egyes előírásai [például fogyasztói kölcsönszerződés (Verbraucherdarlehensvertrag, 491-505. §), lakásbérlet (Wohnraummiete, 549-577a. §)] vagy egyéb törvények [például a tisztességes versenyről szóló törvény (Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb, UWG), csődeljárásról szóló rendelet (Insolvenzordnung, InsO)] ide kapcsolódó előírásai rögzítik.

2.2. Törvényi kötelmi viszonyok (Die gesetzlichen Schuldverhältnisse)

Végül szeretnénk még a *törvényi kötelmi viszonyok* (gesetzliche Schuldverhältnisse) egy részét bemutatni, amelyek nem szerződés által, hanem egy mindenkor *törvényi tényállás megvalósításával jönnek létre*. Ide tartozik a nálunk is ismert megbízás nélküli ügyvitel (Geschäftsführung ohne Auftrag), a jogalap nélküli gazdagodás (Bereicherungsrecht) és a felelősségi jog (Deliktsrecht).

A törvényi kötelmi viszonyok kategóriája elég közel áll a magyar jogban használatos kötelem keletkeztető vagy kötelem fakasztó tényállás fogalmához. Ennél a pontnál a következő különbséget figyelhetjük meg.

Ugyan mindkét jogrendszerben egyértelműen szükséges valamely előzetes cselekmény vagy történés ahhoz, hogy egy kötelem létrejöhessen. A német jog ezt két kategóriára osztja, *szerződéses kötelmi viszonyok* (vertragliche Schuldverhältnisse), amelyeket egy szerződés, tehát két tartalmilag egybehangzó akaratnyilatkozat alapoz meg, és a *törvényi kötelmi viszonyok* (gesetzliche Schuldverhältnisse), amelynél pont az a lényeg, hogy nem is állhat fenn szerződés, hiszen akkor már szerződéses kötelmi viszonyról beszélünk, hanem az keletkezteti a kötelmi viszonyt, hogy egy cselekedet valamely törvényi tényállás – például a jogalap nélküli gazdagodás – megvalósításához vezet.

A magyar polgári jog ezzel szemben nem beszél szerződéses és törvényi kötelmi viszonyokról, hanem a *kötelemfakasztó tényállások* kategóriájába sorolja be mindkettőt, úgy hogy abban a fő szerepet értelemszerűen a *szerződés* kapja, hiszen ez fordul elő leggyakrabban, és emellett megkülönbözteti az *egyéb kötelemfakasztó tényállásokat*, amelyek a szerződésen kívüli károkozás és a jogalap nélküli gazdagodás.

A két jogrendszerben kialakított felosztási rendszer fogalmilag különbözik tehát némileg, a végeredmény viszont tulajdonképpen ugyanaz, hiszen két nagy kategória létezik, a szerződések – amelyek a kötelmi jog oroszlánrészét képezik – és az egyéb, nem szerződés útján létrejött kötelmi viszonyok.

2.2.1. A jogalap nélküli gazdagodás (Das Bereicherungsrecht)

A BGB 812-822. §-ai által szabályozott *jogalap nélküli gazdagodás* joga (Bereicherungsrecht) az olyan jogviszonyok kiegyenlítésére szolgál, ahol valamely vagyoni eltolódás történt, amelyre nem állt fenn megfelelő jogcím, jogalap. Célja tehát a

megbomlott vagyoni egyensúly helyreállítása mégpedig az alaptalan gazdagodás visszatérítése útján. Vagyis azt a gazdagodó féltől (Bereicherte) mintegy lefölköz a vagyoni hátrányt elszenvedett fél (Entreicherte) – német tükörfordításban „elgazdagított” – javára.

Erre a német jogban nem csupán az egységes „jogalap nélküli gazdagodás” jogcíme áll fenn, mint a magyar jogban (Ptk. 361. § „Aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni.”), hanem számos külön jogcím, amelyek egy-egy korlátozott alkalmazási területre vonatkoznak, és két nagy kategóriába, 1) a teljesítés útján és 2) az egyéb módokon történő jogalap nélküli gazdagodás kategóriába sorolhatók. Ennek értelmében az első kategóriába, amelyet a német jog „Leistungskondiktion”, vagyis *teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás* néven ismer, az olyan gazdagodások visszakövetelése tartozik, amelyek valamely teljesítés útján következtek be; az utóbbi kategóriába pedig azok a gazdagodások tartoznak, amelyek egyéb módon következtek be. Ez utóbbiakat „Nichtleistungskondiktion”-nak, vagyis *nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodásnak* nevezzük. Míg az előbbi inkább semmis szerződések és egyéb hibás teljesítések előtti állapot visszaállítását szolgálja, addig az utóbbi inkább a felelősségi jog felé hajlik.⁵¹ Ezek összefoglaló táblázatát lásd a 2. ábrán.

A teljesítéses és nem teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás megkülönböztetésének megértése érdekében szeretnénk röviden azok történeti háttérét elmagyarázni.

Mint más egyéb jogintézmények a jogalap nélküli gazdagodás is a római jogra nyúlik vissza. A római jog, a mai német polgári joghoz hasonlóan több különböző *condictio*⁵² típusú különböztetett meg. Ezek mellett később a *Justinianushoz* kapcsolódó jogösszefoglaló munkásság során a késői római jogban kialakult az ún. *condictio sine causa*, vagyis a nevesítetlen jogalap nélküli teljesítések visszakövetelésére vonatkozó kereset.⁵³

Savigny a római jog értelmezése során a XIX. században ezen általános tényállás német jogba való átültetéséhez jutott el. Ez be is került a BGB-be a 812. § (1) bekezdéseként, amely szerint „*aki valaki más teljesítése során vagy egyéb módon a másik rovására, jogalap fennállása nélkül jut valamely vagyoni előnyhöz, köteles azt kiadni*”.⁵⁴ A magyar polgári jog és számos egyéb jogrendszer (lásd olasz) ma is ehhez az álláspont-hoz áll közel, és a jogalap nélküli gazdagodást egy egységes, általános tényállásban rögzíti.

Az 1930-as, 1950-es évektől kezdve viszont egyre erősödtek a jogalap nélküli gazdagodás törvényi koncepcióját kritizáló nézetek. Habár ezek a nézetek nem mutattak egységes irányt, abban megegyeztek, hogy csupán egy általános tényállás (BGB 812. és köv. §-ok) nem meríti ki teljesen a jogalap fennállása nélkül történő vagyoni eltolódások újbóli kiegyenlítésére vonatkozó lehetséges tényállások kategóriáját. Ehelyett szükségesnek látják több, egymástól elhatárolható jogalap nélküli gazdagodási típusok tény-

⁵¹ LOOSCHELDERS, *Schuldrecht Besonderer Teil*, 1013. szélszám.

⁵² A jogalap nélküli gazdagodás visszakövetelésére szolgáló kereset a római jogban.

⁵³ MARTINEK, MICHAEL, *Das Recht der ungerechtfertigten Bereicherung und der Geschäftsführung ohne Auftrag*, in *Staudinger, Kommentar zum BGB*, Berlin, 2008, 5–7. szélszám.

⁵⁴ BGB 812. § (1) bek. 1. mondat: „*Wer durch die Leistung eines anderen oder in sonstiger Weise auf dessen Kosten etwas ohne rechtlichen Grund erlangt, ist ihm zur Herausgabe verpflichtet.*”

állásszerű megkülönböztetését. Mindezek a nézetek az ún. „Trennungslehre” kialakulásához vezettek, amely során elkülönítették a valamely teljesítés során bekövetkezett jogalap nélküli gazdagodást és az egyéb módon létrejött jogalap nélküli gazdagodás kategóriáit. A jogalap nélküli gazdagodás ezen két típusának jellegénél fogva nem sok köze van egymáshoz, és mindkettő külön előfeltételekkel, tényállási elemekkel rendelkezik.

2. ábra

Jogalap nélküli gazdagodás				
Magyar jog	Német jog			
<p>Ptk. 361. § (1) <i>„Aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni.”</i></p> <p>Annak nem tulajdonít jelentőséget a magyar jog, hogy mily módon keletkezik a vagyontöbblet az egyik oldalon, hiszen a lényeg magának a jogosulatlan vagyontöbbletnek a léte, nem pedig a keletkezése.</p>	<p>Teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás (Leistungskondiktion)</p> <ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 1. esete – condition indebiti – megfelelő jogalap már eleve hiányzott 	<p>Nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodás (Nichtleistungskondiktion)</p>		
		<p>Általános</p> <ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. esete – általános beavatkozással (Eingriff) jogalap nélküli gazdagodás 	<p>Speciális⁵⁵</p> <ul style="list-style-type: none"> – BGB 816. § (1) bek. 1. esete – visszterhes rendelkezés (entgeltliche Verfügung) 	
		<ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 2. mondat 1. esete – conditio ob causam finitam – a jogalap csak később szűnt meg 	<ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. esete – ráfordításos (Verwendung) 	<ul style="list-style-type: none"> – BGB 816. § (1) bek. 2. esete – visszterhes nélküli rendelkezés (unentgeltliche Verfügung)
		<ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 2. mondat 2. esete – conditio ob rem – céltévesztés (Zweckverfehlung) esetén 	<ul style="list-style-type: none"> – BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. esete – visszavételes (Rückgriff) 	
		<ul style="list-style-type: none"> – BGB 813. § – a conditio indebiti különleges esete 		
		<ul style="list-style-type: none"> – BGB 817. § 1. mondat – conditio ob turpem vel iniustam causam – törvény vagy jóerkölcs ellen vét 		

⁵⁵ Ebben a fejezetben nem térünk ki a német jog szerinti jogalap nélküli gazdagodás minden egyes estére, mivel a cél nem az egész német polgári jog apró részletekig menő taglalása, hanem az alapjainak és a magyar polgári joghoz viszonyított hasonlóságoknak és különbségeknek a bemutatása. Az egyes, speciális gazdagodási jogcímekekhez lásd: WIELING, HANS JOSEF, *Bereicherungsrecht*, Berlin, 2007, 43. p.

2.2.1.1. A teljesítés útján bekövetkezett jogalap nélküli gazdagodás (Die Leistungskondition)

A teljesítés útján bekövetkezett jogalap nélküli gazdagodás rendeltetése a célzott, de „félresikerült” ráfordítások helyreállítása.⁵⁶ Ehhez a következő tényállási elemek teljesülése szükséges.

2.2.1.1.1. Valamihez hozzájut (Etwas erlangt)

A teljesítés útján bekövetkezett jogalap nélküli gazdagodás legfontosabb feltétele, hogy a kötelezett „valamihez” hozzájusson [BGB 812. § (1) bek. 1 mondat]. Ez a „*valami*” bármely vagyoni előny lehet, így jogok megszerzését, mint például tulajdon vagy követelés, de akár egy kötelmi viszony fennállásának vagy éppen nemlétezésének az elismerését [BGB 812 (2) bek.], valamint kötelezettségek alól való szabadulást is jelenthet. A nem megtestesülő előnyöknél, vagyis például egy dolog használatából és hasznosításából folyó előnyöknél, a szerzemény (Erlangte) a ráfordítások megtakarításaként határozható meg.⁵⁷

2.2.1.1.2. A teljesítés következtében (Durch Leistung)

További feltétel, hogy a jogalap nélküli gazdagodás kötelezettje a gazdagodás tárgyát a jogosult teljesítése folytán szerezzze meg. A német jogtudományban ma uralkodó nézet alapján teljesítésről ebben az értelemben az *idegen vagyon tudatos és célzott növelése* esetén beszélhetünk.⁵⁸

Tudatos teljesítés akkor áll fenn, ha a gazdagodás jogosultja a teljesítéskor tudatában van, hogy éppen egy idegen vagyont gyarapít. Hiányzik ez az elem viszont akkor, ha valaki egy bár idegen, de mégis tévesen sajátjának vélt dolog javára teszi ezt.⁵⁹ Ezen a ponton különböztetjük meg egymástól a 2.2.1.2. pontban kifejtett nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodást és a teljesítéses jogalap nélküli gazdagodást.

A célzottság kritériumával kapcsolatban le kell szögezni, hogy egy idegen vagyon gyarapítása minden esetben valamely célból történik. Ez a cél lehet valamely kötelezettség teljesítés útján való megszüntetése, jogviszony megalapozása vagy egy bizonyos magatartás előidézése, amellyel kapcsolatban a teljesítőnek hiányzik a jogalapja. A kérdés, hogy célzottság áll-e fenn, és egyáltalán beszélhetünk-e teljesítésről, a mai német uralkodó nézet szerint a ráfordítás fogadójának szemszögéből ítélendő meg, vagyis hogy a fogadónak világos volt-e, hogy a szóban forgó teljesítés mire irányult (például áttutalásnál a megjegyzés kategóriában való feltüntetés).⁶⁰

⁵⁶ STADLER, ASTRID, BGB § 812, in *Jauernig, Kommentar zum BGB*, München, 2004, 12 és köv. számszámok.

⁵⁷ BGHZ 20, 270, 275; 55, 128, 130 – repülőút esetében (odaút) az uralkodó vélemény szerint maga a szolgáltatásban részesülés a gazdagodás tárgya – TEICHMANN, CHRISTOPH, JuS 1972, 247, 249.

⁵⁸ Először KÖTTER, HANS-WILHELM, AcP 153 (1954), 193 ff.; KOPPENSTEINER, HANS-GEORG/KRAMER, HANS, *Ungerechtfertigte Bereicherung*, 11.p.; BGHZ 58, 184, 18.

⁵⁹ BROX/WALKER, *Besonderes Schuldrecht*, § 37, 8. számszám.

⁶⁰ BAUR, WOLF, JuS 1966, 393; BGH, *Empfängerhorizont bei Leistungseinwand – Dirnenlohn*, NJW 2005, 60.

2.2.1.1.3. Jogalap hiánya (Ohne Rechtsgrund)

A BGB 812. § (1) bekezdés 1. mondata alapján a jogalap nélküli gazdagodás címén a visszakövetelésnek csak akkor van helye, ha az eredetinek nem állt fenn jogalapja.

A *condictio indebiti* [BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 1. eset] azokat az eseteket foglalja magába, ahol a megfelelő jogalap már eleve hiányzott, mert például a szerződés annak jóérkölcsebe ütköző mivolta miatt semmis (uzsora - Wucher BGB 138. §). Ezzel ellentétben az ún. *condictio ob causam finitam* esetkörénél fennáll a teljesítéskor a jogalap, az viszont később véglegesen megszűnik [BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 1. eset]. Ennek fő esetei a feltétel (Bedingung), határidőtűzés (Befristung) és a szerződés közös megegyezéses megszüntetése.

A teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás különleges esetét szabályozza a *condictio ob turpem vel iniustam causam* (BGB 817. § 1. mondat). Ennek alapján visszakövetelhető a teljesítés, amennyiben annak átvételével a fogadó törvény vagy jóérkölcse ellen vét. Ennek jelentősége igen korlátozott, mivel a törvénybe vagy jóérkölcsebe ütközés általában az eredeti jogügylet semmisségével jár, vagyis az már elve a *condictio indebiti* körébe esik.

2.2.1.2. Nem teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás (Die Nichtleistungskondiktion)

A nem teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás gyűjtőfogalma olyan eseteket foglal magába, amelyeknél a gazdagodás nem „tudatos, célzott teljesítésen keresztül” hanem „egyéb módon” [„in sonstiger Weise”, BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. eset] megy végbe.⁶¹ Mivel a teljesítéses jogalap nélküli gazdagodás útján való helyreállítás elsődlegességének alapelve érvényesül, a nemteljesítéses változat csak abban az esetben jöhet szóba, ha a gazdagodás kötelezettje a gazdagodás tárgyát *nem* teljesítés útján szerezte meg.⁶² Tehát a nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodás alaptényállása [BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. eset] azt feltételezi, hogy a kötelezett a megszerzett „valamihez” – a teljesítéstől eltérő – egyéb módon a jogosult költségére jusson hozzá.

A jogalap nélküli gazdagodás nemteljesítéses formái a szabályozás célját és a tényállási feltételeit tekintve leginkább a magyar jogászok által is ismert *condiction sine causához* állnak közel, amelyet annak idején a német törvényalkotó is szem előtt tartott. Eszerint visszatéríthető az is, amely nem a cselekvő szándékos teljesítése útján következett be, hanem a másik fél– vagyis a gazdagodó fél, gazdagodás kötelezettje – saját cselekedete vagy egyéb körülmények hatására. Ide tartozik például az elvétel (Wegnahme), használat (Nutzung), felhasználás (Verbrauch), feldolgozás (Verarbeitung), rendelkezés (Verfügung), amelyet a gazdagodás kötelezettje a másik fél költségére szerzett meg.

Ez az egyéb mód lehet tehát a gazdagodás kötelezettjének beavatkozása (Eingriff), vagyis idegen dolgok tudatos vagy nem tudatos megsértése. Ezt nevezzük *beavatkozásos jogalap nélküli gazdagodásnak* (Eingriffskondiktion, BGB 812. § (1) bek. 1. mondat

⁶¹ WIELING, 43. p.

⁶² BGH, *Entschädigung wegen Veröffentlichung eines Fotos zu Werbezwecken*, NJW 1992, 2084, 2085.

2. esete). A beavatkozáson alapuló jogalap nélküli gazdagodás a nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodás leggyakoribb formája.⁶³

Az, hogy ez a magatartás a kötelezettnek felróható-e vagy sem, nem játszik szerepet, sőt harmadik személy cselekedete vagy természeti esemény is vezethet a beavatkozáshoz.⁶⁴ Fontos viszont, hogy a beavatkozásnak a gazdagodás jogosultja rovására kell bekövetkeznie.

Ez a helyzet áll elő, ha a gazdagodó fél által megszerzett előnyök a jogrend szerint kizárólag a gazdagodás jogosultját illetik,⁶⁵ ilyenek például a tulajdonjog vagy egyéb abszolút természetű jogok. A teljesítéshez hasonlóan a beavatkozásnak is megfelelő jogalap nélkül kell bekövetkeznie. Eltérés viszont, hogy míg a teljesítésnél a jogalap hiányát a céltévesztés, illetve célzottság hiánya vonza maga után, addig a beavatkozáson alapuló jogalap nélküli gazdagodásnál (Eingriffskondiktion) azt a javak jogos hozzárendeléséből keletkező feszültség okozza, vagyis a gazdagodó félnek semmi esetre sem áll fenn a gazdagodásra jogalapja, ha az jogosan kizárólag valaki mást illet, és neki arra sem tulajdon-, sem birtokjoga nem áll fenn.⁶⁶

Nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodásról beszélünk még *idegen tartozás* kiegyenlítése, megfizetése esetén (Zahlung auf eine fremde Schuld, BGB 276. §). Itt a tartozás kiegyenlítésére nem áll fenn jogalap, mert a tartozás kiegyenlítője és a tartozás jogosultja között nem áll fenn semmiféle szerződéses vagy törvény által megalapozott kötelmi jogi viszony, tehát hiányzik a jogalap [*visszavételes jogalap nélküli gazdagodás*, Rückgriffskondiktion BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. esete].⁶⁷

A nemteljesítéses jogalap nélküli gazdagodás további elképzelhető esete még az ún. *ráfordításos jogalap nélküli gazdagodás* (Verwendungskondiktion, BGB 812. § (1) bek. 1. mondat 2. esete). Erről akkor beszélünk, ha a gazdagodás jogosultja saját eszközeinek felhasználásával, vagyoniának csorbításával (pénz, munkaerő) gyarapít egy idegen vagyont, amely során az idegen dolog tulajdonosa spórol költségein. Ebben az esetben is fennáll a jogalap nélküli gazdagodás útján való kiegyenlítés lehetősége. Természetesen ebben az esetben is feltétel, hogy ne álljon fent egyéb szerződéses vagy törvényi kötelmi jogi viszony, amely jogalapot adna a ráfordításra.⁶⁸

A jogalap nélküli gazdagodás további eseteit a 816. § és a 951. § között szabályozza a BGB, amelyek kifejtésére itt külön nem térünk ki.

2.2.1.3. A jogalap nélküli gazdagodásnál a visszakövetelési igény tartalma (Der Inhalt des Bereicherungsanspruchs)

2.2.1.3.1. Az alapok (Die Grundlagen)

A gazdagodási igény elsősorban a gazdagodás tárgyának – vagyis a „*szerzeménynek*” – a kiadására irányul. Ezen túl fennáll a hasznok (Nutzungen) és a surrogátumok (Surrogate, helyébelépett érték, helyettesítő érték) kiszolgáltatására való kötelezettség is

⁶³ SCHWAB, DIETER, BGB § 812, in *Münchener Kommentar*, München, 2009, 235. számszám.

⁶⁴ WIELING, 46. p.

⁶⁵ GIESEN, DIETER, Jura 1995, 234, 237.

⁶⁶ BROX/WALKER, *Besonders Schuldrecht*, § 38, 7. számszám.

⁶⁷ WILBURG, WALTER, *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung nach österreichischem und deutschem Recht*, Graz, 1934, 27. p.

⁶⁸ VON CAEMERER, ERNST, *Bereicherung und unerlaubte Handlung*, Tübingen, 1954, 360. p.

[BGB 818. §. (1) bek.]. Amennyiben a dolog kiadása annak valamely tulajdonsága miatt nem lehetséges, vagy a fogadó nem képes a dolog átvételére, az adós köteles a gazdagodás tárgyának értékét megtéríteni. A kiszolgáltatás részleges lehetetlenülése esetén, a szerzeményt annak pillanatnyi állapotában kell kiadni, a fennmaradó értékkülönböt pedig meg kell téríteni.

Az értéktérítésre vonatkozó kötelezettségnél a gazdagodás kötelezettjének esetleges felróható magatartása nem játszik szerepet, a mai német uralkodó nézet szerint ennek megállapításánál a szerzemény általános forgalmi értéke az irányadó.⁶⁹

2.2.1.3.2. A gazdagodástól való elesés (Der Wegfall der Bereicherung)

A dolog kiszolgáltatására vagy értékének megtérítésére vonatkozó kötelezettség megszűnik, amennyiben a gazdagodás kötelezettje a gazdagodástól elesett [Wegfall, BGB 818. §. (3) bek.]. Hiszen a jogalap nélkül gazdagodó fél köteles ugyan megtéríteni azt, amennyivel az ő vagyona gyarapodott, „több lett”,⁷⁰ a kiszolgáltatási kötelezettség viszont nem vezethet ezen túl saját vagyonának csorbításához.⁷¹ Ez a bízalom védelmével kapcsolatos mérlegelésből következik, hiszen a jóhiszeműen gazdagodó fél alapvetően nem számol azzal, hogy a megszerzett dolgot újra vissza kell majd szolgáltatnia. A szerzés állandóságába vetett bizalomból következik tehát, hogy a vagyoni rendelkezések ne mehessenek a már meglévő, saját vagyon rovására.⁷²

Akkor mondhatjuk, hogy a kötelezett elesett a gazdagodástól, ha sem a gazdagodás tárgya, sem annak ellenértéke nem képezi többé a gazdagodó vagyonának részét. Ez nem csak akkor fordulhat elő, ha a gazdagodás tárgya tönkremegy, hanem akkor is, ha azt elhasználja, vagy elajándékozza. Nem ez a helyzet viszont, amennyiben a gazdagodó a dolog továbbadása, vagy felhasználása során saját kiadásain spórolt, így a gazdagodás értéke továbbra is a vagyonát képezi. Az is hivatkozhat a gazdagodás elvesztésére, aki annak árából egy utazást fizetett, amelyre a gazdagodás nélkül nem került volna sor. A saját szükségletek kielégítése való fordításra csak abban az esetben lehet hivatkozni, ha a gazdagodás nem fedezhető fel például megtakarítások vagy egyéb szerzemények formájában.⁷³

2.2.1.3.3. Mindkét oldalról teljesített szerződések visszaállítása (Die Rückabwicklung beiderseits erfüllter gegenseitiger Verträge)

Egy semmis (nichtig), de mindkét fél által teljesített szerződés megkötése előtti állapot visszaállítása esetén mindkét félnek fennáll a gazdagodás kiszolgáltatására vonatkozó igénye a másikkal szemben. A bírói gyakorlat szerint a két teljesítési kötelezettség szinallagmatikus viszonyát a szerződés előtti helyzet visszaállításánál figyelembe kell venni. Ezáltal el lehet kerülni azt a méltánytalan helyzetet, hogy amennyiben az egyik

⁶⁹ BGHZ 82, 299; LARENZ, KARL/CANARIS, CLAUD-WILHELM, *Lehrbuch des Schuldrechts Band II/2*, München, 1994, § 72.III.2.b.

⁷⁰ MEDICUS, DIETER, *Schuldrecht II*, München, 2004, § 128.IV.1.

⁷¹ BGHZ 55, 128, 131.

⁷² LOOSCHELDERS, *Schuldrecht Besonderer Teil*, 1110. számszám.

⁷³ BGH, *Wegfall der Bereicherung bei Geschäftsunfähigen*, NJW 2003, 3271.

fél elesik a gazdagodástól, az ennek ellenére éljen a másik féllel szembeni jogalap nélküli gazdagodási igényével.

Az ebből kifejlődött ún. „Saldotheorie”-nek (szaldóteória) a következő kihatásai vannak:

Amennyiben mindkét kikövetelendő szolgáltatás még rendelkezésre áll, és különböző fajtájú gazdagodási igényekről⁷⁴ van szó, az egyik szerződéses fél az általa teljesítendő szolgáltatás visszaadásakor azon nyomban követelheti a másik féltől a még hátramaradt szolgáltatást.⁷⁵

Azonos nemű követelések esetén – gyakorlatilag csak a pénznél – csak egy a mérleg alapján megállapított gazdagodási igény áll fenn, vagyis a szolgáltatást és ellenszolgáltatást de iure – felszámolási nyilatkozat (Aufrechnungserklärung) vagy a visszatartási jogra való hivatkozás (Berufung auf ein Zurückbehaltungsrecht) nélkül – beszámítják egymásba, és csak az a fél, amelynél ebben az elszámolásban többlet keletkezik, köteles annak kiszolgáltatására.

A szaldóteória nem alkalmazható például cselekvőképtelen (BGB 104. §) vagy korlátozottan cselekvőképes kiskorú (BGB 106. §) számára történő jogtalan teljesítésnél vagy olyan személy számára, aki rosszindulatúan megtévesztette szerződéses partnerét.

2.2.1.3. Az európai joghoz való viszony (Verhältnis zum europäischen Recht)

A német és magyar polgári jog szerinti jogalap nélküli gazdagodásnál tehát nem fedezhetünk fel lényeges különbségeket a jogintézmény megalkotásának, indokának szempontjából, sőt a részletszabályok és azoknak gyakorlati alkalmazása, kihatása is nagyban megegyezik. Fontos különbség viszont, hogy míg a magyar jog csak egy tényállást állít fel a jogalap nélküli gazdagodásra, és a gazdagodás folyamatának létrejöttét nem bontja további esetekre, tényállásokra, hiszen a lényeg, hogy valamelyik oldalon jogosulatlan vagyontöbblet keletkezett, addig a német jog különbözteti azt, és megkülönbözteti, hogy teljesítés vagy egyéb esemény útján következett-e be a gazdagodás. Ezen belül további részletszabályok viszont igen egyezők.

Ez a jogalap nélküli gazdagodás jogán belüli különbség európai szinten még jobban megmutatkozik. Egyes jogrendszerek egyáltalán nem ismerik a jogalap nélküli gazdagodást. Más országokban szabályozzák azt, mégis belső viták alakultak ki annak jogdogmatikai szabályozásával vagy értelmezésével kapcsolatban.⁷⁶

Németországban is már 30 évvel ezelőtt jogosan szorgalmazta König, hogy a német polgári jognak „vissza kellene találnia az egyszerű, világos szabályokhoz, amely a gyakorlatban lehetővé teszi a jogalap nélküli gazdagodással kapcsolatos mindennapi prob-

⁷⁴ Különböző fajtájú gazdagodási igénynek minősül ebben az esetben pl. a csereszerződésnél, ha valaki egy házat egy autóra akar elcserélni, vagy pl. pénz fizetése az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésért vagy szerződéstől való elállásért.

⁷⁵ BGH, *Anwendung der Saldotheorie bei ungleichartigen beiderseitigen Leistungen* NJW 1963, 1870, 1871; BGH, *Saldierung von Leistung und Gegenleistung bei einem unwirksamen Geschäft*, NJW 1988, 3011.

⁷⁶ VON BAR, CHRISTIAN/SWANN, STEPHEN, PEL *Unjustified enrichment.*, München, 2010, Introduction, B. 8., 93. p.

lémák gyors és zökkenőmentes megoldását".⁷⁷ A német jogalap nélküli gazdagodásra pedig ennek pont az ellenkezője igaz, ahogy ezt *Reuter/Martinek*⁷⁸ is megállapítja.

Érdekes, hogy a mai német jogtudományban uralkodó nézet szerint a német jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó szabályozás bár – a *Trennungslehre* szerint – több lehetséges tényállási elemet különböztet meg, mégsem tekinti önmagát egy főként az elkülönült tényállásokra alapozó jogrendszernek, hanem közelebb látja magát az egységes modellhez, és úgy véli, hogy megtalálta a szinte tökéletes összhangot a két lehetséges szabályozási rendszer között.

Fontos még megemlíteni, hogy a jogalap nélküli gazdagodás két fő lehetséges változata közül az egységes, általános tényállás került be a *Principles of European Law* (PEL, európai jog alapelvei) szabályai közé, amelyet a *Common Frame of Reference* (DCFR, ún. közös vonatkoztatási rendszer) negyedik könyvében rögzítettek. A PEL megalkotói kompakt és precíz szabályozásra törekedtek az egységes modell átvételével, és nem láttak elegendő indokot a teljesítéses és a beavatkozásos jogalap nélküli gazdagodás közötti különbségtételre.

2.2.2. A felelősségi jog (Deliktsrecht)

A *felelősségi jog* (Deliktsrecht) olyan tényállásokat foglal össze, amelyek megvalósítása jogtalan cselekménynek (unerlaubte Handlung) számít, és kártérítési kötelezettséghez vezet. Ez alatt olyan általános, minden ember között fennálló, esetleg szomszédjogi jogi kapcsolatok jogellenes megsértése (widerrechtliche Verletzung) értendő, amelyeket mindenki köteles lenne betartani, mert azok az emberi együttélés alapjait jelentik.⁷⁹

2.2.2.1. Elhatárolás a szerződésszegéssel okozott kártérítéstől (Abgrenzung vom Schadensersatz wegen Vertragspflichtverletzung)

A felelősségtant, vagyis a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget el kell határolnunk a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésétől. Ez a német polgári jogban különösen fontos, mert ezekre a BGB alkotói két külön rendszert alakítottak ki. A szerződésszegésért való kártérítés szabályait a BGB 280. és következő §-ai, a szerződésen kívül okozott károkért való kártérítést pedig a BGB 823. és következő §-ai tartalmazzák. A szerződésszegésből eredő károk megtérítésének rendszerét már bemutattuk a 4.2.2.2. és a 4.2.1.3.3.4. alatt.

A Ptk. alkotói viszont az egységes kárfelelősségi fogalmat teremtették meg, amelynek következtében a magyar polgári jogban ilyen kettősség nem figyelhető meg, hanem a Ptk. 318. § (1) bekezdése alapján a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére is a szerződésen kívüli kártérítés [Ptk. 339. §] szabályait kell alkalmazni.⁸⁰

⁷⁷ KÖNIG, DETLEF, *Ungerechtfertigte Bereicherung*, in *Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrechts*, Köln, 1981, 2. kötet, 1515–1519. pp.

⁷⁸ REUTER, DIETER/MARTINEK, MICHAEL, *Ungerechtfertigte Bereicherung*, Tübingen, 1983, § 3 IV 2., 67. p.

⁷⁹ BGHZ 34. p., 375. p., 380. p.

⁸⁰ Azzal a különbséggel, hogy külön jogszabályi engedély hiányában a bíróságnak nincs lehetősége a kártérítés méltányosságából történő mérséklésére [Ptk. 318. § (2) bek]; BIRÓ, 470. p.

2.2.2.2. Általános felelősségi alakzatok (Allgemeine Haftungstatbestände)

A magyar polgári jogban tehát a Ptk. 339. §-a határozza meg az általános felelősségi alakzatot, az azt követő paragrafusok pedig az egész felelősségtanra kiható további szabályokat. Emellett pedig a 345. és a 352. §-ok között a speciális felelősségi alakzatok kerülnek meghatározásra.

Ezzel szemben a BGB alkotói nem a pusztán általános és speciális felelősségre alapozott felelősségi rendszert választották, hanem egy generálklauzula helyett a több felelősségi tényállásra alapozó szabályozást fejlesztették ki. Mindez lehetővé teszi az általános cselekvési szabadság lehető legmesszebb menő védelmét és az igazságszolgáltatás során felmerülő jogi bizonytalanság elkerülését. Ebben látta a törvényhozó a generálklauzulával szembeni döntő előnyt, amely minden jogellenes és felróható magatartással okozott kár általánoszerű megtérítését írta elő.

Ez a három jogtalan cselekményt megvalósító alaptényállás, amelyek tehát az egyének védelmét szolgálják a jogtalan beavatkozásokkal szemben, és a német felelősségi jog alapját képezik:

- a személyi javak és jogok megsértése [(Verletzung von Persönlichkeitsrechten und Rechtsgütern) 823. § (1) bek.],
- valamely védő törvénybe (Verstoß gegen ein Schutzgesetz) való ütközés [823. §. (2) bek.],
- az erkölcssten, szándékos károkozás [(Sittenwidrige vorsätzliche Schädigung) 826. §.].

Ezen három tényállás egyikének megvalósítása egy törvényi kötelmi viszony létrejöttéhez vezet, amely alapján a károkozó köteles a megkárosítottnak a kárát megtéríteni.

A német felelősségi jogban a felróható felelősség elve (Prinzip der Verschuldenshaftung) uralkodik, amely azt jelenti, hogy csakis a tényállás felróható, vagyis szándékos vagy legalább gondatlan megvalósítása vezethet kártérítési igényhez. A bizonyítási teher megfordulása ellentétben a szerződéses kártérítési igényekkel – néhány speciális előírástól eltekintve – itt nem jöhet szóba.

A BGB alkotói a felróhatóságon alapuló felelősség mellett mintegy „második csapásként” („zweite Spur”) kialakították a felróhatóságtól független felelősség szabályait is. Ez azon a mérlegelésen alapul, amely szerint az a személy, aki egy bizonyos veszéllyel járó magatartást tanúsít, felróhatóságától függetlenül kell, hogy feleljen az e magatartással járó esetleges tipikus károkért. Ilyen ún. veszélyeztetési felelősség (Gefährdungshaftung) például a luxusállatok tartásáért [BGB 833. §. (1) bek.] vagy a gépjárműtartásért való felelősség (StVG 7. §. Haftung des Kraftfahrzeughalters).

A következőkben csupán egy rövid áttekintést szeretnénk adni a német felelősség-tanban található alaptényállásokról.

2.2.2.2.1. A jogilag védett értékek és abszolút természetű jogok megsértése (Die Verletzung von Rechtsgütern und absoluten Rechten)

A BGB 823. §-ának (1) bekezdése a legfontosabb tényállás a fent említett három alaptényállás közül. A tényállás által védett javak köréből viszont kiderül, hogy – mint ahogy már fent említettük – ez sem tekinthető általános felelősségi alakzatnak vagy generálklauzulának, hiszen ahhoz egy általános védelmi körre lenne szükség.

2.2.2.2.1.1. Jogilag védett javak megsértése (Die Rechtsgutverletzung)

A tényállás megvalósításának feltétele, hogy a károkozó a károsult valamely a tényállásban felsorolt jogilag védett érdekét megsértse. Az egyszerű, vagyis nem ezekre a jogilag védett javakra irányuló vagyoni károk megtérítését nem lehet tehát ezen norma alapján követelni. A szóban forgó jogilag védett javak és jogok az *élet, a testi épség, az egészség, a szabadság, a tulajdon és az ún. egyéb jogok*.

Az emberi *élet* megsértése csak emberölésen keresztül valósítható meg. Itt a büntetőjogi felelősségen túl polgári jogi felelősség is terheli az elkövetőt. A térítés fogadói ebben az esetben a sértettnek, a közvetetten megkárosított hozzátartozói (BGB 844-846. §-ok).

A *testi sértés* (Körperverletzung) a testi épség sérelmére történő külső behatást (äußerer Eingriff) jelenti. Az *egészségkárosítás* (Gesundheitsverletzung) ezzel szemben a testi, szellemi vagy lelki életfolyamatokba való orvosi szempontból jelentős beavatkozáson keresztül valósul meg. A gyógyítás céljából, sikeresen végrehajtott orvosi beavatkozások is alapvetően (nem csak polgári jogi szempontból) tényállásszerű testi sértést valósítanak meg, amennyiben viszont ez a beavatkozás érvényes beleegyezéssel történik, megszűnik annak jogellenes jellege.

A BGB 823. §-ának (1) bekezdés által védett *szabadság*, csak a testi mozgásszabadságot (körperliche Bewegungsfreiheit) foglalja magába.

Tulajdonsértésről akkor beszélünk, ha a tulajdonos saját tulajdona fölötti rendelkezési jogát (BGB 903. §) nem gyakorolhatja tetszése szerint. Mindez megnyilvánulhat rombolással, megkárosítással, elvétellel, a használhatóságba vagy felhasználási lehetőségbe való beavatkozással és harmadik személy részére történő olyan rendelkezésre bocsátással, amelynek joghatása a tulajdonossal szemben is érvényesül.⁸¹

A már említett – 823. § (1) bekezdése által védett – *egyéb jogokhoz* tartozik valamennyi abszolút jellegű jog, vagyis azok a jogok, amelyek mindenkire vonatkoznak, és amelyeket mindenki köteles betartani, szószerinti fordításban „amelyek mindenki ellen irányulnak, és amelyeket mindenkinek figyelembe kell vennie”. Ide tartozik például a jelzalog, az egyéb zálogjogok, a szabadalom, az üzletrész egy német korlátolt felelősségű társaságban (GmbH), a szülőknek a gyermekükre vonatkozó gondozási kötelezettsége és a birtok.

A BGB 823. §-a az általános személyiségi jogokat is védi, így az egyének emberi méltóságának tiszteletben tartását és az egyéni személyiség szabad kibontakoztatását.

⁸¹ TEICHMANN, ARNDT § 823, in *Jauernig, BGB-Kommentar*, München, 2004, 9. számszám.

Ez magába foglalja többek között a becsület védelmét,⁸² a magán- és intimszféra megsértése elleni védelmet⁸³, valamint a név és képmás reklám céljára való jogtalan felhasználása elleni védelmét.⁸⁴

Végül az egyéb jogokhoz tartoznak a berendezett és bejártott *ipari üzemhez* – magyarosabb kifejezéssel *gazdálkodó szervezethez* – *kapcsolódó jogok* (Recht am eingerichteten und ausgeübten Gewerbebetrieb) is. Ipari üzemnek számít minden tartós működésre berendezett, nyereség elérésére irányuló tevékenység. Ezen jog megsértése megnyilvánulhat például az üzletet károsító kritika formájában, amennyiben ez nem marad meg a véleménynyilvánítási szabadság – egyébként nagyon tág – keretei között. A pusztán, híresztelések keltésére és terjesztésére irányuló „ócsárló” politika (Schmähkritik) egyébként is minden esetben megengedhetetlen.⁸⁵ A bojkott intézkedések, üzemi blokádok és jogellenes sztrájkok is a berendezett és bejártott ipari üzemhez kapcsolódó jogba való beavatkozást valósítanak meg.

2.2.2.2.1.2. A BGB 823. § (1) bekezdésének további előfeltételei (Die weiteren Voraussetzungen von § 823 Abs. 1 BGB)

Ezek közül az első, hogy a sérelemnek a károkozó *egy adekvát kauzális*⁸⁶ és *objektíve felróható sértő cselekménye* (adäquat-kausale und objektiv zurechenbare Verletzungshandlung) által kell megvalósulnia. A mulasztás (Unterlassen) is megvalósíthat egy jogilag releváns, felróható cselekményt, ha a felelős az eredménymegelőzés céljából cselekvésre lett volna kötelezve. Ez főként a forgalom biztonságának kötelezettségéből (Verkehrssicherungspflicht) következhet, amely szerint, aki valamely veszélyforrást létrehoz és fenntart – például egy bolt megnyitásán keresztül –, annak meg kell tennie a mások védelmére szolgáló szükséges és elvárható elővigyázatossági intézkedéseket.

A sértő cselekménynek *jogellenesnek* kell lennie, mialatt (az „Erfolgsunrecht” tana szerint) a jogellenesség a tényállás megvalósításával egybekötött. Ez az indicium, vagyis meghatározó jegy megszűnik, ha egy jogellenességet kizáró tényező, például jogos védelem (Notwehr, BGB 227. §.) áll fenn. Ezzel szemben az általános személyiségi jogok megsértése és a berendezett és bejártott ipari üzembe való beavatkozás esetén a jogellenesség pozitív megállapítása szükséges. Mindkét jogi tárgynál a jogellenesség a tényállás részét képezi, amelyet egy széleskörű érték- és érdekmérlegelésen (Güter- und Interessenabwägung) keresztül állapítanak meg, amelynél az számít, hogy a károkozó magatartás a „társadalmi előzékenység előírásába” ütközött-e.⁸⁷

Egy deliktuális követelés a jogellenesség mellett a *vétkes cselekvést* (schuldhaftes Handeln) is feltételezi, amihez pedig a *cselekvő felelősségre vonhatósága* szükséges (lásd kiskorú vagy öntudatlan állapotban lévő személy, BGB 827., 828. §.). A felróható

⁸² BGHZ 39, 124.

⁸³ BGHZ 27, 284.

⁸⁴ BGHZ 20, 345; 26, 349.

⁸⁵ HAGER, JOHANNES, BGB § 823, in *Staudinger, Kommentar zum BGB*, Berlin, 1999, D 28. számszám.

⁸⁶ Az adekvát kauzalitás elmélete szerint azt kell oknak tekinteni, ami az emberi tapasztalat szerint hasonló esetekben az eredményt létrehozza.

⁸⁷ BGHZ 74, 9, 14; BROX/WALKER, *Besonderes Schuldrecht*, 52 és köv. számszámok.

helytelen magatartás (Verschulden) megvalósulhat szándékosság (Vorsatz) vagy gondatlanság (Fahrlässigkeit, BGB 276. §.) formájában. A károkozó enyhe gondatlansága (leichte Fahrlässigkeit) is elegendő.⁸⁸

Végül szükséges még, hogy a követelést támasztó félnél *kár* keletkezzen, amely lehet materiális és immateriális jellegű. *Materiális kár* a pénzben mérhető vagyoni kár, míg *immateriális kárról* akkor beszélünk, ha a károsult nem a vagyoni javaiban, hanem testében, egészségében és szabadságában szenvedett veszteségeket. Természetesen az immateriális javak megsértése is vezethet materiális, vagyoni kárhoz, gondoljunk csak egy műalkotásra.

Míg a materiális károk – a fenti tényállási elemek teljesülése esetén – minden további nélkül megtérítendők, addig az immateriális károknál ez nem ilyen egyértelmű. Csak a törvény által meghatározott esetekben [BGB 253. § (1) bek.] kerül szóba a kártérítés, a test, egészség, szabadság és szexuális önrendelkezés megsértése esetén fájdalomdíj (Schmerzensgeld) formájában [BGB 253. §. (2) bek.].

2.2.2.2.2. Védő törvény megszegése által keletkező kártérítési kötelezettség (Verletzung eines Schutzgesetzes, BGB 823. §. (2) bek.)

A 823. §. (1) bekezdését a 823. §. (2) bekezdése egészíti ki, amely előírás szerint az is kártérítésre kötelezhető, aki neki felróhatóan „*valaki más védelmét célzó törvény ellen vét*” [BGB 823. §. (2) bek.]. Ez a kártérítési tényállás független attól, hogy mely jogi tárgy vagy védendő érdek ellen irányult a sértés. Az ennek alapján megtérítendő károk pedig a védő törvény megsértéséből eredő főként vagyoni jellegű károk, de immateriális károkért is lehet ezen jogi norma alapján kártérítést követelni. Megvalósulásához szükséges tényállási elemek a következők.

2.2.2.2.2.1. Védő törvénybe való ütközés (Verstoß gegen ein Schutzgesetz)

A védő törvénynek (Schutzgesetz) nem kell feltétlenül formailag is törvénynek lennie, bármely jogszabály (Rechtsnorm) lehet védő törvény, így rendeletek (Verordnung) vagy alapszabályok (Satzung) is (EGBGB⁸⁹ 2. Cikk).⁹⁰

A normának valamely egyéb jogalany védelmét kell szolgálnia. A bírói gyakorlat szerint erről akkor beszélhetünk, ha a jogszabály – az általános védelmen túl – az egyének jogainak, javainak vagy jogilag védett érdekeinek védelmét is célozza.⁹¹ Olyan normák, amelyek csak az általános érdekeket vagy a közösség érdekeit védik, mint például

⁸⁸ *Enyhe gondatlanságról* akkor beszélünk, ha a károkozó ugyan nem a tőle elvárható gondosság szerint járt el, viszont nem vonható igazán felelősségre. Ez általában rutin jellegű feladatok ellátása esetén fordul elő, így pl. ha a munkavállaló a fénymásoló kezelése során egy pillanatnyi figyelmetlenségéből kifolyólag hibát vét, és így kárt tesz abban.

⁸⁹ EGBGB – Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche – A polgári törvénykönyv bevezető törvénye.

⁹⁰ A „Schutzgesetz”, védő törvény nem tévesztendő össze a lakosság védelmét szolgáló pl. polgári védelmi törvénnyel. Ez a kifejezés minden az emberek vagy állatok védelmét, biztonságát szolgáló törvényt, rendeletet, alapszabályt magába foglal. A legtipikusabb a német Büntető Törvénykönyv (StGB), ilyenek még például a rendőrökre vonatkozó szolgálati előírások, a munkavállalók egy csoportjára vonatkozó munkavédelmi előírások vagy az állatok védelméről szóló törvény.

⁹¹ BGHZ 12, 146; 46, 17, 23.

dául az okirathamisítás (Urkundenfälschung⁹²) büntetőjogi tényállása, nem esnek ebbe a kategóriába.

Védő törvénynek minősülnek a büntetőjogi normák nagy része, ezen kívül az alkotmány, a polgári jog, a kereskedelmi jog, a munkajog, az eljárásjogok valamint az egyéb közjoghoz tartozó jogterületek előírásai. Ezek mellett az Európai Közösség jogszabályai is lehetnek védő törvények, amennyiben azok közvetlen hatállyal rendelkeznek, vagyis amennyiben a közösségi jogi norma közvetlenül fogalmaz meg jogokat és kötelezettségeket az egyénekre vonatkozólag, és azok védelme és érvényesítése a nemzeti bíróságok feladata.

A védő törvénybe való ütközést azon törvény szabályai alapján kell vizsgálni, amely a szóban forgó, mindenkori védő normát tartalmazza, vagyis nem a BGB 823. §. (2) bekezdése, hanem például a Büntető Törvénykönyv (Strafgesetzbuch, StGB) vagy a Kereskedelmi Törvénykönyv (Handelsgesetzbuch, HGB) valamely előírása alapján. Tehát a 823. §. (2) bekezdése teljes egészében a *mindenkori védő törvény előírásaira* és ismerveire való utalást fogalmaz meg, vagyis egy büntetőjogi normánál a jogellenességnek és bűnösségnek is adottnak kell lennie.

2.2.2.2.2.2. A kárszámítás (Schadenszurechnung)

A védő törvénybe való ütközés során az adekvát kauzális módon keletkezett *kárnak* is fel kell lépnie. Mivel a 823. § (2) bekezdés védelme nem léphet túl a mindenkori védő törvény határain, a norma védelmi célját mindig külön kell megállapítani.⁹³ Ennek megfelelően a sérelmet elszenvedettnek a védett alanyok köréhez kell tartoznia, a kárt elszenvedett által érvényesített érdekek pedig az adott jogi norma védelmi körében kell állnia.

2.2.2.2.2.3. A jogellenesség (Rechtswidrigkeit)

Amennyiben a védő törvény egy büntetőjogi norma, a jogellenességet már a védő törvénybe való ütközéskor vizsgálni kell. A jogellenességnek viszont akkor is fenn kell állnia, ha a védő törvény nem büntetőjogi norma, hiszen ellenkező esetben nem valószínű meg jogtalan cselekmény (unerlaubte Handlung). A védő törvénybe ütközés itt is magában hordozza a jogellenességet.

2.2.2.2.2.4. A felróható magatartás (Verschulden)

Amennyiben maga a védő törvény nem kíván meg *felróható magatartást* (Verschulden), legalább a gondatlanságnak fenn kell állnia [BGB 823. § (2) bek.]. Ha viszont a védő törvényben lévő tényállás megvalósulásához szükséges a felróható magatartás, csak abban az esetben követelhető kártérítés, ha ez a felróható magatartás fennáll. A felróható magatartásnak csak a védő törvény megsértésére, nem pedig az azzal megvalósi-

⁹² BGHZ 100, 13.

⁹³ MEDICUS, DIETER/PETERSEN, JENS, *Bürgerliches Recht*, München, 2011, 622. szízl szám.

tott eredményre kell kiterjednie.⁹⁴ Ha például egy rendőr a kiképzés során megsérti a szolgálati előírásokat – amely ebben az esetben védő törvénynek minősül – mert például a fegyvert töltött állapotában tisztogatta, és ennek következtében sérülést okoz egy kollégájának, a kártérítés követeléséhez elegendő, ha a felróható magatartás a betartandó szolgálati előírásokra, nem pedig a megvalósult eredményre terjed ki.

4.2.2.2.3. A szándékos jóerkölcsbe ütköző károkozás (Die vorsätzliche sittenwidrige Schädigung, BGB 826. §)

A kártérítés alaptényállásai közé tartozik még a BGB 826. §-a is, amely szerint az kötelezhető kártérítésre, aki másnak jóerkölcsbe ütköző módon *szándékosan* kárt okoz (vorsätzliche sittenwidrige Schädigung). Ahogy a 823. § (2) bekezdésnél, itt sem szükséges valamely jog vagy egyéb javak megsértése, a lényeg, hogy minden kár, egy vagyoni jellegű norma alá esik. Ebből a szempontból jelentősen szélesebb körű, mint a 823. § (1) bekezdés, más szempontból viszont szűkebb, hiszen a károkozásnak szándékosan és „jóerkölcsbe ütköző módon” (BGB 826. §) kell történnie.

Az a magatartás számít jóerkölcsbe ütközőnek, amely minden méltányosan és igazságosan gondolkodó megítélése szerint a tisztességbe, jóérzésbe ütközne. Ehhez szükséges még a magatartás kifogásolhatósága. A jóerkölcsbe ütközés megítéléséhez az egyes eset valamennyi körülményének együttes minősítése szükséges. A kifogásolhatóság a cselekvés célja, az alkalmazott eszköz vagy a kettő kapcsolatának alapján ítéltető meg.⁹⁵ Zsinórmértéknek az adott időpontban uralkodó szociális morál számít, habár ezek mellett az alkotmány alapértékei mindig különleges jelentőséggel bírnak.^{96 97}

A szándéknak a *jóerkölcsbe ütközést* (Sittenverstoß) megalapozó cselekvésre kell vonatkoznia, nem pedig annak jóerkölcsbe ütköző mivoltára. Mivel a kár maga a tényállást megalapozó tényezőkhöz tartozik, a szándékosságnak arra is ki kell terjednie; annak mértékét és keletkezésének módját viszont nem kell a károkozónak előre látnia, a feltételes szándék (bedingter Vorsatz) elegendő.

A bírói gyakorlat alapján a 826. §-hoz tartozik többek között a szerződésszegésre való rábírás (Verleiten zum Vertragsbruch)⁹⁸, tudatosan hibás felvilágosítás adása (Erteilen wissentlich falscher Auskünfte)⁹⁹ vagy egy bizonyos formális jogi helyzet károkozásra való kihasználása (Ausnutzen einer formalen Rechtsstellung zur Schädigung).

⁹⁴ BGH, NJW-RR 1987, 1311.

⁹⁵ V.ö. BGHZ 70, 277.

⁹⁶ SPRAU, HARTWIG, § 826, in *Palandt, Kommentar zum BGB*, München, 2011, 6. számszám.

⁹⁷ Magyar jogban: A Ptk. 200. §-a (2) bekezdésének utolsó mondata szerint semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik. A jóerkölcs fogalmát, annak tartalmát a Ptk. nem határozza meg. A bírói gyakorlat részéről a jogszabályhely általános fogalmának értelmezése több eseti döntésben megtörtént. (BH1993. 604., BH1999. 409., BH2000. 260.) Ezek alapján a jóerkölcs – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki.

⁹⁸ BGH, FamRZ 1992, 1401, 1402.

⁹⁹ BGH, *Schuldrechtliche Haftung des Ausstellers eines unrichtigen Dienstleistungszeugnisses*, NJW 1979, 1882.

Ezen utóbbira példa lehet, ha a hitelező egy jogerős, de tudvalevőleg helytelen ítélet alapján végrehajt.¹⁰⁰

2.2.2.3. A felelősségi jog további tényállásai (Die weiteren Haftungstatbestände)

A felelősségi jog itt bemutatott alaptényállásain túl egy sor *speciális tényállást* is tartalmaz a német jog; ezek a közreműködőért vállalt felelősség [Haftung für Verrichtungsgehilfen (BGB 831. §)] vagy a felelős őrzés [Haftung des Aufsichtspflichtigen (BGB 832. §)]. A Ptk. és BGB speciális felelősségi alakzatai tartalmazó táblázatot lásd a 3. ábrán.

3. ábra

Felelősségi tényállások a magyar és a német polgári törvénykönyvben	
Ptk.	BGB
Általános felelősségi alakzatok	
339. § „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.”	személyi javak és jogok megsértése (Verletzung der Persönlichkeitsrechte und Rechtsgüter), 823. § (1) bek.
	valamely védelmi törvénybe (Verstoß gegen ein Schutzgesetz) való ütközés, 823. § (2) bek.
	az erkölcstelen, szándékos károkozás [(Sittenwidrige vorsätzliche Schädigung), 826. §
Speciális felelősségi alakzatok	
A veszélyes üzem működéséből eredő károk, 345., 346. §	
Felelősség a belátási képességgel nem rendelkező személyek károkozásáért, 347. §	Minderjährige, 828. § Haftung des Aufsichtspflichtigen, 832. §
Felelősség az alkalmazott, szövetkezeti tag, képviselő és megbízott károkozásáért, 348–350. §	Haftung bei Amtspflichtverletzung, 839. § Haftung des gerichtlichen Sachverständigen, 839a § Ausgleichung bei Beamtenhaftung, 841. §

¹⁰⁰ V.ö. BGHZ 13, 71; 26, 391.

Az állatok által okozott károk megtérítése, 351. §	Haftung des Tierhalters, 833. § Haftung des Tieraufsehers, 834. §
Felelősség az épületekkel kapcsolatos károkozásért, 352., 353. §	Haftung des Grundstücksbesitzers, 836. § Haftung des Gebäudebesitzers, 837. § Haftung des Gebäudeunterhaltungspflichtigen, 838. §
	Kreditgefährdung, 824. §
	Bestimmung zu sexuellen Handlungen, 825. §
	Umfang der Ersatzpflicht bei Verletzung einer Person, 842. § Ersatzansprüche Dritter bei Tötung, 844. § Ersatzansprüche wegen entgangener Dienste, 845. §

Összegzés

Ahogy arra már a bevezetésben felhívtuk a figyelmet a tanulmány célja nem a német és a magyar polgári jognak, ezen belül a kötelmi jognak egy az egyben történő összehasonlítása, hanem egy tömör, áttekinthető ismertetést kívánunk adni az olvasónak a német kötelmi jog alapjaiból.

A bemutató elemzés során kísérletet tettünk arra is, hogy utaljunk a német és a magyar jogi megoldások közötti különbségekre, így kívántunk segíteni a magyar jogban már jártas olvasónak abban, hogy egy másik jogrendszer polgári jogát megértse, másrészt a német jog iránt érdeklődő olvasó számára ötleteket adhat, hogy mely területek rejthetnek magukban lehetőségeket egy esetleges tudományos kutatásra. Ezeket a főbb különbségeket szeretnénk még egyszer röviden összefoglalni.

A német kötelmi jogban tágabb kört foglal magába a mellékkötelezettségek kategóriája, lásd figyelembevételi kötelezettség (Rücksichtnahmepflicht) és tartózkodási kötelezettség. A magyar jog megkülönbözteti a szerződésszegés külön eseteként a megtagadást, a német viszont azt a késedelem kategóriájába sorolja. Talán az egyik legnagyobb eltérés, hogy a német polgári jog két külön kártérítési rendszerben szabályozza a szerződésen belül és szerződésen kívül okozott kár megtérítését, a magyar viszont egy utaláson keresztül ugyanazt a szabályozást alkalmazza, valamint hogy a némettel szemben a magyar jog nem nevezi meg külön a teljesítés helyett és mellett történő kártérítést (Schadenersatz statt und neben der Leistung). Jelentős különbség még, hogy míg a magyar polgári jog egy tényállásban rögzíti a jogalap nélküli gazdagodást, addig a német jog a gazdagodás megszerzésének módja szerint nyolc különböző tényállást foglalt

normába. Ugyanez igaz a felelősségtanra is, ahol a magyar egy alaptényállást rögzít, míg a német három tényállást különböztet meg az általános felelősségi alakzaton belül.

Ahogy a tanulmány szövegében többször felhívtuk rá a figyelmet, ezek az eltérések gyakorlati megvalósulásukban nem vezetnek igazán nagy különbségekhez. A német polgári jog sok szempontból a magyar polgári jog alapjának tekinthető, bár arra a francia és az osztrák polgári jog is nagy hatással volt. Az alapelvek, a struktúra, a jogintézmények miéртje, gyökere, fő szabályai és azoknak gyakorlati hatása összességében tekintve igen nagy hasonlóságot mutat a két jogrendszerben.

Mégis érdekes egyrészt annak vizsgálata, hogyan alakul ki két hasonló jogrendszerben meglévő különbségek, milyen társadalmi berendezkedési, tulajdonságbeli, jogértelmezési eltérések vezethetnek ide. Másrészt, hogy két különböző alaptételből kiinduló, vagy különböző dogmatikai gyökereket mutató jogi szabályozás, hogyan jut sokszor szinte ugyanahhoz az eredményhez.

DETLEV W. BELLING – TÜNDE SZÜCS

DAS RECHT DER SCHULDVERHÄLTNISSE DES DEUTSCHEN BGB

(Zusammenfassung)

Mit dieser Abhandlung wird bezweckt, den ungarischen Leser durch eine kompakte und übersichtliche Einführung mit dem deutschen Schuldrecht vertraut zu machen. Die Struktur richtet sich nach dem Aufbau des deutschen Zivilrechts. Dabei werden rechtsvergleichende Hinweise auf die entsprechenden Regelungen des ungarischen Rechts gegeben. So können die Leser, welche mit dem ungarischen Recht bereits vertraut sind, die Darstellung des deutschen Rechts besser erfassen und systematisch verstehen. Für den am deutschen Recht interessierten Leser mag die Abhandlung als Ideenquelle für weitere Forschungen, vor allem rechtsvergleichender Art, dienen.

In Deutschland ist das Schuldrecht, ebenso wie in anderen Rechtssystemen, der Kern des Zivilrechts. Das Schuldrecht ist in zwei große Einheiten zu unterteilen: das Allgemeine und das Besondere Schuldrecht. Das Allgemeine Schuldrecht wird im ersten Kapitel vorgestellt. Hier werden der Inhalt des Schuldverhältnisses, das Entstehen eines Vertrags, das Leistungsstörungenrecht – hierher gehören zum Beispiel Unmöglichkeit, Verzögerung der Leistung und Schlechtleistung – erörtert. Abschließend werden die Regelungen über den Schadenersatz vorgestellt. In diesem Zusammenhang wird erklärt, dass das deutsche Zivilrecht im Gegensatz zum ungarischen zwischen Schadenersatz statt und neben der Leistung unterscheidet.

Im zweiten Kapitel wird das Besondere Schuldrecht beleuchtet. Es ist in zwei weitere Einheiten aufzuteilen, bestehend aus dem Recht der vertraglichen und der gesetzli-

chen Schuldverhältnisse. Die vertraglichen Schuldverhältnisse werden exemplarisch anhand des Kaufvertrags behandelt. In diesem Zusammenhang werden die Regelungen über den Abschluss des Kaufvertrags, die Primäransprüche beim Kaufvertrag und die Rechte des Käufers bei Sach- und Rechtsmängeln vertieft. Ferner wird der Verbrauchsgüterkauf kurz vorgestellt.

Im Anschluss daran folgt unter dem Punkt 2.2. die Darstellung der gesetzlichen Schuldverhältnisse. Hier bilden das Recht der ungerechtfertigten Bereicherung und das Recht der unerlaubten Handlung die Schwerpunkte. Im Bereicherungsrecht gilt es, einen wichtigen Unterschied zwischen den beiden Rechtssystemen aufzuzeigen. Das deutsche Zivilrecht enthält nämlich nicht nur einen allgemeinen Tatbestand für alle Bereicherungsarten, sondern unterscheidet zwischen Leistungskonditionen und Nichtleistungskonditionen; zu den Letzten zählen die Eingriffs-, die Verwendungs- sowie die Rückgriffskondition. Strukturell ähnlich ist das Deliktsrecht aufgebaut. Das deutsche Zivilrecht kennt drei verschiedene Tatbestände (sog. kleine Generalklauseln), während im ungarischen Recht das Deliktsrecht durch einen Grundtatbestand geregelt wird.

Wie die Abhandlung zeigt, führen diese Unterschiede in der Praxis zu keinen wesentlich verschiedenen Ergebnissen. Durch Auslegung und Rechtsfortbildung nähern sich beide Rechtssysteme stark an. Trotzdem hilft es dem Juristen, der sich mit beiden Rechtssystemen beschäftigt, beim Verständnis und bei der Novellierung des eigenen Rechts, Unterschiede wahrzunehmen und deren Entstehung und Begründung zu erforschen.